

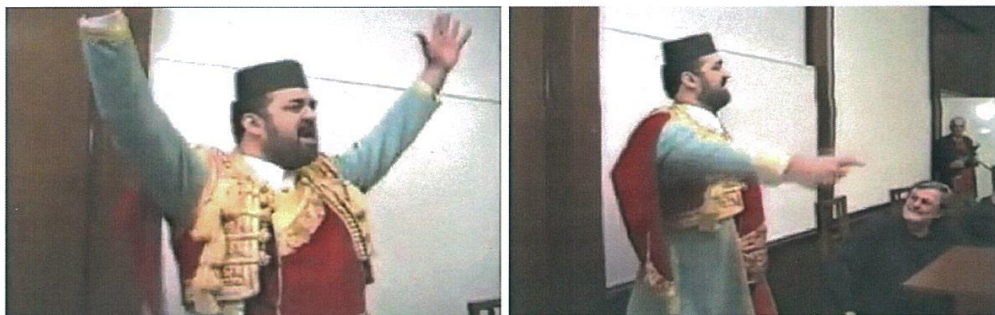
www.tarskilibris.com

Prvi put u istoriji crnogorskog novinarstva, na trazenje citalaca, dnevne novine *Blic Crna Gora* su feljtonizovale roman zivog pisca - *Izvrazilo se*, roman o Cetinju, autora Dejana Milosevica Tarskog. Roman je objavljen u osamnaest nastavaka, citaoci sirom Crne Gore tih osamnaest dana su uzivali, a Cetinje je likovalo i gordilo se.

Kuriozitet je da nisu trazili da se feljtonizuje svetski bestseler *Njegusica* od istog pisca, vec roman o Cetinju.

Dejan Milosevic Tarski u narodu je priznat i voljen i od miloste nazvan princ pera, a Amerikanci su mu dali titulu apostola ljubavi i bola.

Objavljivanjem ovog feljtona Tarski dozivljava svoje zvezdane trenutke na pradedovskom krsu i izjavljuje za jedne lokalne novine: *Ovaj domaci uspeh je za mene veci i sladji nego sva osvajanja Amerike i Rusije.*

Ovaj lirski medaljon moje mladosti poklanjam _____

www.vilatarski.com

Objavujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (3)

Tara i konduktar Pura

Imao je sreće, čekao ga je „Tarin“ autobus za Cetinje, sličan onakvom kakvim je otišao u Beograd, u neizvesnost.

Moderni Jatov autobus stade ispred stare džamije koja se nalazila uz titogradsku autobusku stanicu. Taj dio Titograda se zove Stara varoš i odlikuje se orijentalnom arhitekturom. Imao je sreće, čekao ga je već postavljen „Tarin“ autobus za Cetinje, otprilike jedan sličan onakvom kakvim je otišao u Beograd, u neizvesnost.

SUSRET U „TARINOM“ AUTOBUSU

Savo pride praznom autobusu. U tom trenutku se na vratima ukoso, zbog debljine, pojavi legendarni konduktar legendarne crnogorske prevoznice firme za prevoz putnika. Pura se ozari kad vide Sava, skoči da ga ljubi i preko poljubaca mu reče: „Za po ure, Savo, ako treba za tebe će krenut odma“. Savo, dosta smiren, ali ipak ushićen što posle toliko godina vide Puru i mogao da se izljubi s njim, reče mu: „Nema potrebe da kreće odma, no će krenut kad mu je vrijeme“. Pura ga zagrlji i poče da ga vuče za već posednute stolove ispred stanične kafane. Kad ga vide, iza stola skoči sofer tog istog autobusa Vlado Jovanović, steže ga i izljubi ka rođenog brata rekavši: „De si, moj dobri komšija? Gledamo te stalo na televiziji ja i moja porodica, a ja sve velim dok traje emisija i kad završi: Savo je čudo i nije čudo što je uspio“.

Savo se pozdravi sa prisutnima za stolom i još ne sede na stolicu, a konobar je već doneo šest malih čašica, punih do vrha mirisne lozove rakije. Povataše svi čaše sa stola, pogledaše se u oči kao da će u tom trenutku doneti neku značajnu odluku

PURA PRAVIO PAUZE
KOD SAHAT-KULE
I PO DVA SATA

i svi uglas rekoše „ajd živeli“, drugi rekoše „u zdravlje“. Još ne otpiše ni po gutljaj, a skromni, tihi Vlado Jovanović reče konobaru: „Donesi isto“. Savo reče: „Nemoj Vlado, nećemo se umivat u lozi“. Vlado mu odgovori: „Savo, doša si doma i ode se mi pitamo, a i nemamo te šćim drugim dočekat“.

NEMOJ DA NEKO BLJUJE...

Savo popusti i kao da na trenutak zaboravi na srdačnost svojih drugova, bi mu neprijatno, uze onu istu prvu čašu i nazdravi.

Sa obližnje Sahat kule otkača devet sati, što je značilo da autobus treba da krene. Autobus je kasnio 25 minuta jer se šest ljudi natezalo ko će da plati. Jedna žena koja je nosila vino i rakiju na Pazar u Rijeku Crnojevića, videvši da će debelo da zakasni, molila je Puru da je pušte da ona

plati jer će da odočni na Pazar. I na kraju tridesetog minuta, dogovoriše se da jednog Jablana, čovjeka iz Dobrotrskog Sela pušte da to plati jer mu je toga dana detetu bio rođendan. Pura uze glavnu riječ i reče: „Jablane, sad si ovo platilo, a ja ću na Rijeku Crnojevića“. Zatim očinski prekorno pogleda putnike: „Šta je, šta čekate, ulaste u prugu, vidite kol'ko kasnimo“. Jedna žena iz Zete koja nosaše robu na Pazar odgovori: „Kako da poitamo kad nam nisi otvorio ove bunkere sa strane da ubačimo ove pakete“. Pura ključem pootvara bunke, poubača robu, naplati ženama koleta. Svi posedaše u autobus. Savo sede na prvo mesto iza Vlada, kako bi mogli usput da pričaju. Pura tresnu vratima i reče: „Čeraj Vlado“. Purin je običaj bio da se na početku vožnje obrati putnicima: „Nemoj neko da mi bljuje u prugu,

jer će je sam prat na Rijeku Crnojevića“.

Veseli autobus se uputi ka Vezirovom mostu da preskoči reku Ribnicu, da prošparta Zetsku ravnici i uputi se ka crnogorskim brdima. Savo onako otkravljen od preveselog ambijenta, prestade da bude glumac i postade običan saputnik. Obrati se Vladi koji je vozio i pušio: „Komšija u pauzama između proba i predstava, priča sam mojim kolegama glumcima anegdote o Puri. Kolege su vrištale, a kolegince su plakale od smeha“.

DA TI PLAĆAM ZA NIŠTA

Pura se odjednom brencu, ukipi se kao kakav Meštovi-

čev spomenik i kriknu: „Čujete li vi ovo, ko vam svaki dan naplaćuje karte. I s kim imate čast da se družite?“ Putnici se u horu nasmejaše i umiriše, da čuju što Savo priča.

Savo, kome su komedija i humor nasušni hleb, poče, na svoj način, duhovito da priča anegdotu iz Kokota – kad je stao autobus, a neka žena je ubačila u bunker tri kašete robe i ostala dužna Puri jer nije imala pri sebi nekoliko para, beznačajan novac. Pura joj reče strogo, očinski: „Slušaj, bona, platićeš mi jedan sendvič na Rijeku Crnojevića“. Ona onako usplahirena, ushitreno reagova rečima: „Ajde, davole, da ti plaćam sendvič za ništa“. I Puri bi neprijatno, pa je pušti u autobus. Autobus se parkira

kad su stigli na Pazar. Pura uvek kaže: „Ode odmaramo 15 minuta“, a prevedeno na njegov kondukterski jezik, to je nekada znalo da bude i dva sata.

Žena se brzo raspakova, prodade nešto robe, pope se uz stepenice od restorana i upita Puru, koji je vazda sedio u društvu putnika: „Pura, oli da ti platiš sendvič ili pivo?“ A on skoči onako debeo, krupan, šarmantan, pa raširi ruke i reče, sa pogledom uprtim u nebo: „A nemoj mi tu crkavicu razdvajaj“. Žena, jadna šta će, ude u kafanu i za šankom mu plati sendvič i pivo. Autobus se kikota na Savovu verziju priče iako je tu anegdotu bar sto puta čuo iz raznih usta. Ta dobricina na koju niko nikada nije mogao da se naljuti, postao je simbol preduzeća i legendarni konduktar, simbol toga vremena. ■

SJUTRA: Kupiču jedno mišcelo ili lavor, a ne kese...

Anekdote

SVI SU
SLUŠALI
PURINE
DUHOVITE
PRIČE

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (4)

Kupiću jedno mišćelo ili lavor, a ne ove kese

» **Vlado i Pura dvadeset godina su zarađivali hleb na istim točkovima.**

Reč uze šofer. Tihi i blagi Vlado Jovanović koji je retko pričao dok sedi, a kamoli dok vozi, obrati se Puri, svom kolegi i pobratimu s kojim je prošao milione kilometara. Dvadeset godina su zarađivali hleb na istim točkovima. „Pura, oću li Savu ispričat ono najnovije, nećeš se naljutit?“ Pura ga pogleda s osmehom: „Ajde jadan, ispričaj, ka da je to nešto, nešto što sam skresa ja u brk generalnom jer je hteo da umanjim fetu ljeba mome sinu Željku“.

ČERALI PRUGU ZA BEOGRAD

Vlado počeo tiho da priča, jedva ga je i sam Savo čuo, kad u tom trenutku neki Kosićer, ljudi sa zadnjih sedišta, povikaše: „Vlado, glasnije, očemo da čujemo najnoviji biser o Puri“. Vlado nije imao kud. Pozvan od svojih cijenjenih putnika od čije vožnje zarađuje kravvu šofersku kuru hleba, bi stavljen pred svršen čin. Kao nevesti govornik sa vidnom tremom i uzbuđenjem počeo: - Prošle nedelje smo imali jedan od najmasovnijih sastanaka cele Tare. Samo su izostali Božo i Marko jer su čerali prugu za Beograd. Tačno u šest sati posle podne počinje zbor radnih ljudi i sastali smo se u onoj velikoj, najvećoj garaži. Toliko nas je bilo, da su morali postaviti ozvučenje. Muva se nije čula. Izlazi za govornicu generalni Niko Jovanović i počinje govor: „Prije tri dana smo na Radničkom savjetu odlučili, da bismo se oduprli velikoj konkurenciji kako beograd-

TARA-GARA

Autoprevozno preduzeće „Tara“ koje su Crnogorci iz milošte zvali Tara- Gara zbog natpisa iznad šofersajbni, gde je Tara prvo pisalo ćirilicom, a zatim latinicom. Crnogorci su latinični natpis čitali ćirilicom. I tako ostade navek najslavnije crnogorsko putničko preduzeće Tara-Gara. Iako su uvek imali neadekvatan vozni park, stare dotrajale autobuse, bila je čast raditi u „Tari“.

Od generalnog direktora pa do čistačice, firma je disala jednim plućima. Odnosi među ljudima su bili harmonični. Šoferi su toliko voleli svoje autobuse, da su ih vozili kući da ih maltene gledaju dok spavaju. Sami su ih prali, neretko i sami popravljali, iako su imali izvanredne mehaničare, mehaničarske radionice, kao i perionice. Međutim, srce i ponos firme su bili šoferi, rođeni na tim vreltim prostorima, vični vožnji po putevima, koji su za evropske pojmove bili kođe staze.

Značajan je podatak da od osnivanja do te 1965. godine „Tarini“ šoferi nisu imali nijednu saobraćajnu nesreću, a kamoli da je ko poginuo. Po sigurnosti i bezbednosti bili su u velikoj prednosti u odnosu na konkurentske firme. Pogotovo u odnosu na beogradski „Putnik“ i dubrovački „Atlas“, čiji su šoferi, nevični u tim uslovima planinske vožnje, često doživljavali udes. Tara-Gara je bila mnogo više od prevoznice firme. Ona je bila simbol odlazaka siromašnih studenata i daka, trbuhom za kruhom u bogatiji, srećniji svet, naročito Beograd. ■

SJUTRA: Na Pazaru Rijeku Cрноjevića...

skom „Putniku“, tako dubrovačkom „Atlasu“, a isto tako i kotorskoj „Autoboki“, da svi kondukteri moraju da kupuju od svojih prihoda kese za povraćanje. I da ih, kada je to potrebno, stave na raspolaganje putnicima“. Održao je kratak govor. Policima konduktera se videlo veliko neraspoloženje. Teški uslovi rada, večna putovanja, odvojenost od porodice i na kraju, za sva ta odricanja, izuzetno mali lični dohoci. I još od tih mizernih para, iz svog džepa da kupuju kese za povraćanje. Tajac u sali. Radnički savet odlučio, generalni saopštio, a moralo se odupreti konkurenciji.

PURA NA RADNIČKOM SAVJETU

Nema niko šta da kaže. Generalni čuti za govorni-

Tarini autobusi na Cetinju

com, gleda svoje radnike. Radnici čute na svojim mjestima, gledaju svog generalnog. Kad u jedno zlo doba diže se Pura i reče: „Druže generalni, mogu li ja nešto da kažem?“ Generalni bi srećan što se ipak neko odvažio da nešto kaže i dade sa zadovoljstvom Puri Uljareviću riječ. Pura počeo da se dere iz sveg mozga: „Slušajte, druže generalni i Radnički savjete, ja ću kupit jedan kain ili jedno mišćelo ili poveći lavor pa kome

se povraća, nek povraća u njega, a ja od ove crkavice plate neću da kupujem kese i da mi bljuju na moju muku i bačaju kroz prozore. Da mi otkidaju parče hljeba od usta mome Željku“. Nasta u sali smijeh. Počeše ljudi da se hvataju za stomak, čak i sam generalni Niko Jovanović se smijao i pridržavao rukom za govornicu da ne padne. Smijao se kompletan Radnički savet.

Kad se smijeh smirio u sali, pametni generalni di-

rektor od osnivanja, progovori u mikrofoni: „Ukida se odluka Radničkog savjeta da kondukteri moraju da kupuju od svojih skromnih plata kese za povraćanje, ali da ni Pura ne kupuje lavor“. Po završetku riječi generalnog direktora, garaža improvizovana za sastanak eksplodira od oduševljenja radnika koji počeo da skandiraju: „Pura, Pura... I da su se u tom trenutku pitali ti radnici, Pura bi u najmanju ruku bio izabran za ministra saobraćaja Crne Gore.

Po završetku sastanka, skupina od nekoliko stotina ljudi razbi se u manje grupe koje odoše da proslave pobjedu nad radničkim savetom. Posle su godinama ugostitelji pričali da su tarasi to veće ostavili po cetinjskim kafanama pare za koje su se mogle kupiti kese za sledećih 50 godina.

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (5)

U Rijeci Crnojevića

» **Preko te račve od kamena puče pogled, neverovatan pogled na Skadarsko jezero.**

Zavšavajući priču o Puri, Vlado se okrenu ka Savu da ga ponudi cigaretom, što ovaj prihvati, zatim naglo smota volan, jer su se nalazili na krivini pod uglom od 90 stepeni. Prodoše veliku kamenu useku. Preko te račve od kamena puče pogled, neverovatan pogled na Skadarsko jezero. Taj pogled je govorio da će autobus za nekih desetak minuta pristati na Rijeku Crnojevića. Savo šokiran lepotom jer nije dugo tuda prolazio, gledao je kroz dim cigarete fascinantanu simfoniju boja.

RIBARI I TRGOVCI

Dok ne proputuje svet, čovek ne zna koliko je nje-

govo rodno mesto ili kraj odakle je, lepo ili ružno. Savo je imao prilike da sa svojim pozorištem obide skoro ceo svet, te je prvi put mogao da mirno uporedi lepote rodnog kraja i onoga što je video po belom svetu. U tom trenutku se autobus nalazio poviše fabrike ribljih konzervi, gde je morao da stane da iskrcava jednog radnika. Savo se okrenu nazad, pogleda Skadarsko jezero koje se prelivalo u paleti zelenih boja i upita se da li je tu možda bio Leonardo da Vinci da iz ovoga zelenkastog raja ukrade tamno zelenilo za pozadinu, za kosu, za oči svog remek-dela Mona Lize.

U tom delu se Skadarsko jezero sužavalo, a voda je bila zastrta po površini svetlozelenim lokvanjima. Ribari i trgovci su, u karakterističnim činovima, napravili svoje vodene staze da bi mogli nesmetano da prolaze. Tako je voda bila za nijansu zelenija na mestima gde nije bilo lokvanja. Brda

nad vodom bila su obrasla u tamnozeleno nisko rastinje, retko gde se mogao videti kamen. Tamnozeleno boja i kristalno plavo nebo nad brdima davali su otmen dekor toj netakutoj, divljoj prirodi.

Autobus se spuštao niz ne tako strmi uski put u samo mesto, u Rijeku Crnojevića. S leve strane prikazao se kameni most, graditeljsko remek-delo nalik na dva jarca koja se bore propeti na zadnje noge. Most se toliko dobro ambijentalno uklapao u prirodu, da je izgledalo kao da ga je sama priroda napravila da premosti, a ne ljudi. Ispod samog mosta su za pobodene štapove u vodi bila vezana dva-tri čuna.

Autobus je polako prolazio trgovom, sa čije leve strane je bio pazar, a tog dana je bio pazarni dan. Od tog mesta do restorana na samom kraju trga bio je podignut ne tako visok kameni narapet, koji je u zimskim mesecima branio Pazar od poplave nabujale Rijeke Crnojevića.

PARALELNA POŠTA

Pazar se sastojao od tridesetak kamenih tezgi koje su bile paralelno postavljene sa parapetom. Između pazara i restorana bio je za takva manja mesta poveći parking, na koji se zaustavi „Tariñ“ autobus.

Kada utuahu i zadnji takt motora, Pura otvori vrata kako bi mogli putnici da izađu i obrati im se: „Ode odmaramo 15 minuta i nemoj da ve čekam, e čemo ve ostaviti iako imate plaćene karte.“ Pri izlasku iz autobusa Puri pride jedna starija žena u bijeloj crnogorskoj košulji, zabrađena crnom maramom u crnoj raši, sa crnim suknenim čarapama i crnim cipelama i progovori: „Pura, sreće ti, daj ovu kuvertu Caku iz radionice da ponese Milanu i da da jer mu je sutra deseti rođendan.“ „Oću, strina, ne brini“, i stavi kuvertu u džep.

„Tariñ“ autobusi nijesu bili samo prevozno sredstvo već i paralelna pošta, a šoferi i kondukteri su prenosili sve i svašta kroz Crnu Goru, pa i dalje, do Beograda. Po njima su slate pare, glasi, pršute, sirevi, svedočanstva, čitulje, ljubavna pisma, pa čak je prevožena i sitnija živa stoka.

Maše Miletina, supruga ribara, pozva Puru i Vlada da im svari kafu i da im ispriga koju ukljevu. Pura odbi, uz obrazloženje da im je tu neki prijatelj iz Beograda i da idu da popiju kafu. Maše Miletina pozva i tog trećeg gosta, ali oni odbiše. Pura se saže, poljubi u lice omanju stariću i reče: „Ajde doma da ti ne iskipi mljeko. Kad ti muž

dode sa ribanja, da ne pije zagorenu vareniku.“ Ona se osmehnu. „Ajde jadan, sad je deset ura, a ja sam je svarila kad je svanulo.“ Starica ode doma, a tri prijatelja se sa ostalim putnicima koji produžavaju za Cetinje uputiše na terasu jedinog restorana uz samu obalu Rijeke Crnojevića.

Ukljeva

Sitna slana riba, koja je inače bila puna dima, prilikom prženja je oslobađala neprijatan miris.

Na pazaru je bilo živo zbog pazarnog dana, teže su bile pune robe, a oko njih su kružili kupci da im što prije pokupuju robu, da napune torbe i okače ih o samare svojih magaraca koji su bili parkirani u dnu pazara. ■

SJUTRA: Cetinje ni manjeg mesta, a ni poznatijeg u svetu...

**ZELENKASTI RAJ:
SKADARSKO JEZERO**

DIMLJENI KRAP

Pazar na Rijeci Crnojevića **OBILOVAO JE SPECIJALITETIMA** iz tog kraja, svežom jezerskom ribom, kako svežom tako i dimljenom. Riječani su bili majstori za spremanje i sušenje ribe, a na listi popularnosti je u vrhu bio nadaleko **ČUVENI DIMLJENI KRAP**, jedna vrsta šarana. Od sitnije ribe, najtraženija je bila dimljena ukljeva, koja je redana na prut ili konopac i tako se u niskama i prodavala. Ta sitna slana riba, koja je inače bila puna dima, prilikom prženja je oslobađala karakterističan neprijatan miris. Ali, ljudi iz ovoga kraja su upravo taj miris obožavali. Poslije tih zalagaja pržene ukljeve, organizam ište poveću količinu vina, i to crnog, obično **IZ CRMNICE**, koje je po ukusu i po mirisu neprevaziđeno u Crnoj Gori. Dimljeni krap je smatran božjim jelom.

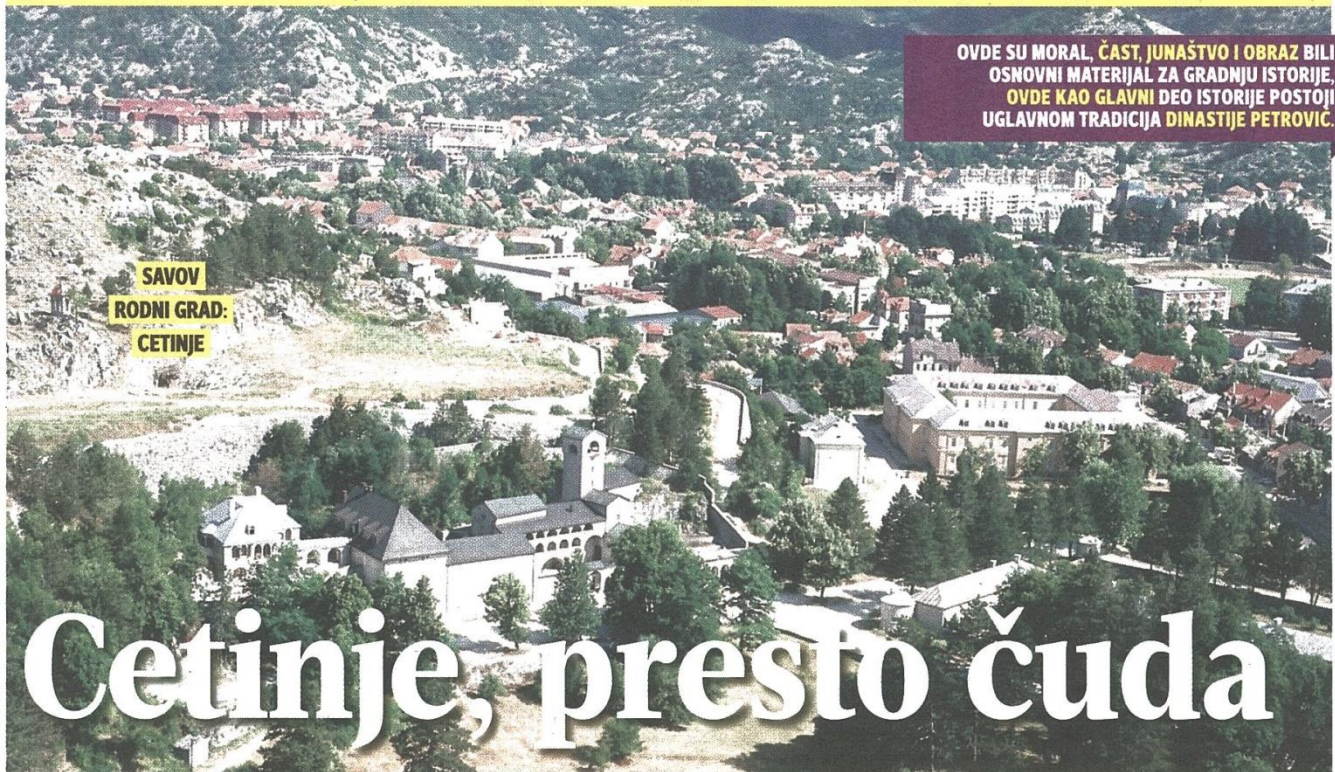
Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

„IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (6)

OVDE SU MORAL, ČAST, JUNAŠTVO I OBRAZ BILI OSNOVNI MATERIJAL ZA GRADNJU ISTORIJE, OVDE KAO GLAVNI DEO ISTORIJE POSTOJI UGLAVNOM TRADICIJA DINASTIJE PETROVIĆ.

Cetinje, prestono čuda

» Vreme je teklo filmskom brzinom, a limena pruga je polako uplovljavala u Cetinjsku kotlinu.

Autobus je krenuo iz Rijeke Crnojevića i nastavio prema Cetinju. Uski, zmi-joliki put kroz brda vodio je ka Cetinju. Okolo krš. Nisko zeleno rastinje i krš, samo krš. Kad bi neko doveo nekakvog stranca i priupitao ga posle prvih pola sata kako je živeti ovde, sigurno bi dobio odgovor: „Pa ovde je i ptici nemoguće da živi, a kamoli ljudima.“

LJUDI BESMRTOG DUHA

Međutim, na ovim prostorima žive ljudi besmrtnog duha kojima, na veliku žalost, okruženje, priroda i istorija nisu pružili puno radosti. Ovde se i najteže situacije rešavaju smehom i humorom po ceo dan se zbijaju šale. Vreme je teklo

filmskom brzinom, a limena pruga je polako uplovljavala u Cetinjsku kotlinu. Savo oseti silno uzbuđenje kad ugleda Lovćen, srpski Olimp, a pod sobom Cetinje. Čuveni engleski političar Gledston je rekao za Crnogorice da su čudo u istoriji. Ako su Crnogorci čudo, onda je Cetinje sigurno bilo prestono tog čuda. Cetinje svojim položajem dolina u kamenu ne duža od četiri kilometra i ne šira od dva kilometra. Ni manjeg, a ni poznatijeg mesta u svetu nije bilo. Kućice naslagane i slatke kao kocke šećera, sve zidane od kamena, poneka s fasadom u boji, bez ijedne palate.

Ovde su ljudi bili palate, ovde su ljudi bili znamenje. Ovde su moral, čast i junaštvo i obraz bili arhitektura i osnovni građevinski materijal crnogorske istorije i slave. Savo, magično zagledan u Lovćen, seti se Učovih riječi kako istorija Crne Gore ne postoji već postoji samo i jedino biografija kuće Petrovića. Dinastijska kuća Petrović Njegoš je vladala

Crnom Gorom 220 godina. A ovaj poslednji Nikola Prvi Petrović Njegoš - celih 60 godina.

Autobus s razdraganim putnicima iz Titograda zastavi se. Vlado Jovanović, šofer, ugasi mašinu, a Pura reče autorativno: „Ajte, ljudi, svako svojim putem.“ Obrati se Savu: „Bačili bi te prugom do kuće, e se vrcemo za Titograd za po ure.“ Savo reče: „Ne dolazi u obzir, nijesam pet godina dolazio na Cetinje i šetnja do doma će mi prijati više no išta.“ Zahvaljujući avionu, toj savršenoj tehničkoj napravi, za svega šest sati, s autobuskim prevozom od

Titograda do Cetinja, stigao je u rodni grad.

MIRIS RODNOG GRADA

U Beogradu ga je ispratila sumaglica, u Titogradu dočekalo sunce, a na Cetinju ga dočekala udrobljena kiša. Kiša, sitnih kapi, poput morske soli, padala je 26 dana bez prestanka. I sama je sebi dosadila, ali je klima tako nalagala. Iz svoje legendarne kožne tašne izvadi kapu od nepromočivog šušlavog materijala.

Tašnu da se pozdravi sa Pustom i Vladom i da im se zahvali za nezaboravne tre-

nutke. Vlado i Pura za trenutak prekidoše pomaganje putnicima oko istovara prtljaga da bi se pozdravili sa Savom. Savo im se zahvali bez rukovanja, a oni mu ne ka ko uglaš odgovoriše: „Vidimo se večeras kod Uča na sjedniku.“

Udahnuvši dva-tri puta duboko vazduh preko dima cigarete, oseti svoj grad. Oseti bezmalo neverovatnu sigurnost i krenu tim ulicama, kišom okvašenim, ka roditeljskom domu. Taj reski vazduh mu je prizvao u sećanje da je ratno siročić, da je kao dečak ostao bez roditeljske ljubavi. Danas hoda roditeljskom grudom i došao je na ispraćaj duhovnom ocu. Pravio je uporedbe između sebe i svoje dece. I kao zreo čovek, u mislima je postavljao stvari. Eto, njegova deca imaju oba roditelja, uz to im

je majka prosvetni radnik, pa su prosečni daci, bezmalo loši, ni sa kakvim radnim navikama i ambicijama da bilo šta ozbiljno naprave u životu. Savu je čak bilo i pomalo žao što njegovi sinovi nisu bili na Cetinju već pet godina. Budući da mu je žena s

Durmitora, a ima stare roditelje koji su posedovali dvadesetinu ovaca, dve krave i konja, bila im je neophodna pomoć tokom leta.

Deca, rođena na beogradskom asfaltu, opsednuta gradskim životom, zbog obaveza na Durmitoru prestali su i tamo da idu, pa su leta provodili idući da se kupaju na Savu, na plaži između dva mosta, a predveče su voleli da skitaju i tumaraju ulicama grada u povećim grupama dečaka ■

» **SJUTRA: Crnogorsko kumstvo - duhovno sredstvo...**

PONOS GENERACIJE

Iz razmišljanja ga TRŽE NJEGOV ŠKOLSKI DRUG dosta bućnim: „De si Savo, de si školski ponosu generacije.“ Savo spušta tašnu na mokri pločnik, pa raširi ruke kao soko krila. Izljubi se tako srdačno i razdragano sa svojim drugom Banjom Mrvaljevićem. UZ PUCANJ POLJUBACA koji su se sigurno mogli čuti do Orlova krša, držeći se za ruke kao razdragana deca, gledaše se i pitaše za familije. Savo reče da je došao Uču na pokajanje, a Banjo reče da mu je jedna strina u bolnici pa će se večeras vidjet kod Uča.

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

„IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (7)

Crnogorsko kumstvo

» Savo je išao, sa kapom i natopljenim mantilom od kiše, po trotoaru Njegoševe ulice, glavne i najduže ulice u Cetinju.

**NJEGOŠEVA
- GLAVNA ULICA
U CETINJU**

Dobra kapljica

Crnogorci su ljubitelji probranog zalogaja i vrhunske kapljice. Kao aperitiv služi se domaća loza.

Savo prode pored biblioteke koja je nekada bila francuska ambasada. Zgleda se u prelepu zgradu u čijem je prizemlju smešteno dopisništvo „Pobjede“, najpoznatije crnogorske novinske kuće. Ta zgrada ga je podsjećala na legendarnog crnogorskog junaka Gojka Krušku, koga su Italijani sa nepunih 18 godina streljali pred mnoštvom Cetinjana ne bi li zastrašili narod. Ali, ti isti Italijani, tim istim činom su izazvali revolt, probudili patriotsku i herojsku svest, a Gojko Kruška se toliko herojski držao da su italijanski džeteli bili uplašeni više od njega. Kada su ga pitali za poslednju želju, uzviknuo je: „Moja poslednja želja je vaša propast“. Nasilnička ruka okupatora ga je preselila na zlatne stranice crnogorske istorije. Ušao je u uski krug crnogorskih obogova heroja.

OPROST I POMIRENJE

Savo je išao, sa kapom i natopljenim mantilom od kiše, po trotoaru Njegoševe ulice, glavne i najduže ulice u Cetinju. Pogledom je pratio upravnu zgradu, takozvani Stari „Obod“. Tako zagledan, skoro se sudari sa kćerkom njihovih starih kumova, poznate kuće Strugar koja vodi poreklo iz Ceklina. Kumstva su bila veličanstvena vrsta duhovnog srodstva, a u Crnoj Gori je bio običaj da se kaže: Bog, pa kum.

Logika i težina života su proizvele rezon: Ako oca i majku, braću i sestre nije-sam mogao da biram, kuma mogu. Za kuma se uvek birao

čovjek koji je, po crnogorskim shvatanjima, ideal čoveka sa ovih prostora. Od kumstva je samo teže bilo takozvano staro kumstvo, što govori o tradicionalnosti Crnogoraca. Staro kumstvo je imalo izuzetnu obezvu i prelazilo je s potomka na potomka, sa deda na oca, sa oca na sina, u nekoliko kolena. I znalo je da traje stotinama godina, koliko je snagu i pomirljivost nosilo. Ukoliko bi došlo do nekih zadržica i konflikata, staro kumstvo je pozivalo na oprost i pomirenje.

Jovanka Strugar tako srdačno i preduseljivo izljubi

Sava, a i Savo uzvratilo srdačnošću. Kada završi zagrljaj, Jovanka, žena od 40 i kusur leta, napravi tužnu facu izgovorivši: „Znam, doša si jer ti je umro Učo. Pa da se poslužim upravo Učovim riječima: „Ko se rodio mora i da umre“.

Kad se dozva seni, reče: „U, u, u Savo, ajmo u kuću, mama je sama, da te vidi, nije te tolike godine videla“. Savo napravi tako molbu kao da će da je moli za bogzna šta i reče: „Nemoj, kumo, idem do doma da ga otvorim, da ga izluftiram. Pet godina ključ u bravu od te kuće niko nije

stavljao“. Kako su išli Njegoševom ulicom, dođoše do pred vrata kumovske kuće. Jovanka ga s obje ruke hitro zgrabi za rukav od mokrog mantila. Da je neko sa strane to gledao, rekao bi: ovaj debelo nešto duguje ovoj ženi. Zatim kriknu kao oparena: „Majko, izadi da mi pomogneš da ne puštim Sava da ne ude u kuću“.

LOZA I NJEGUŠKI PRŠUT

Majka Jovankina, starica, prevalila sedamdesetu, istrča na ulicu ka da će da se bije a ne da uvodi kuma u kuću. Od tolike dreke i graje izadoše na prozore okolne komisije da vide ko je to toliko važan da se s takvom strašću uvodi u kuću. Stanarima okolnih stanova bi milo kad videše svog sugrađanina koji je uspio daleko od rodne grude Velika Strugar, majka Jovankina, uhvatila je Sava za slobodnu ruku dok Jovanka ovu dru-

gu ruku sve vreme dok je trajalo ubedivanje nije puštala.

Cetinjani, najstrasniji domaćini na svetu, hapse se pred kućom svoje goste i uvode ih za trpezu. Savo više nije imao kud. Pristade da bude sproveden za trpezu, ali je znao i šta ga tamo čeka. Nigde na svetu nije mogao biti dočekan kao što je mogao biti dočekan, ugošćen i ispraćen na Cetinju. Cetinje je po dočeku gostiju i prijatelja bilo daleko ispred svetskih metropola. Cetinje se nije moglo podičiti escajgom i servisima, ali ono što je iznošeno na trpezu poželeo bi svaki čovek sveta.

Crnogorci su bili veći ljubitelji probranog zalogaja i vrhunske kapljice. Kao aperitiv iznošena je neprevazidena provenčana loza

izvanrednog ukusa i mirisa, koja je prvim gutljajem otvarala apetit. Odmah uz lozu je išao na daleko poznati njeguški sir, koji se iznosio u dve varijante, suv ili izvaden iz ulja pred samo serviranje. Neki su ga pohranjivali u obično jestivo ulje, a neki u nerafinisanom maslinovom ulje koje je imalo veliku tradiciju u crnogorskoj istoriji. Zatim su za sto iznošena poveća parčad tanko sečene njeguške pršute. Skorupi su bili iz mješine, a najpoznatiji su sa Čeva i Durmitora. Iznošeni su u malim količinama zbog jakog i karakterističnog mirisa. Crnogorci obožavaju dimljene proizvode, od kobasica najviše su se iznosile brašnjene kobasice. ■

SJUTRA: Uzmi, očiju ti, založi još ova...

DIMLJENA OVČETINA

Posebno **POGLAVLJE U DIMLJENIM** proizvodima je bila dimljena ovčetina koju su zvali kaštradin. Kaštradin se jela dimljena, **SKUvana SA NAJPOZNATIJIIM** crnogorskim kupusastim zeljem raštanom. Krtola, što je krompir, zauzimala je posebno poglavlje u tom kraju. **JEO SE OBAREN, PRŽEN SA JAGNJECIM PEČENJEM** posutim ruzmarinom.

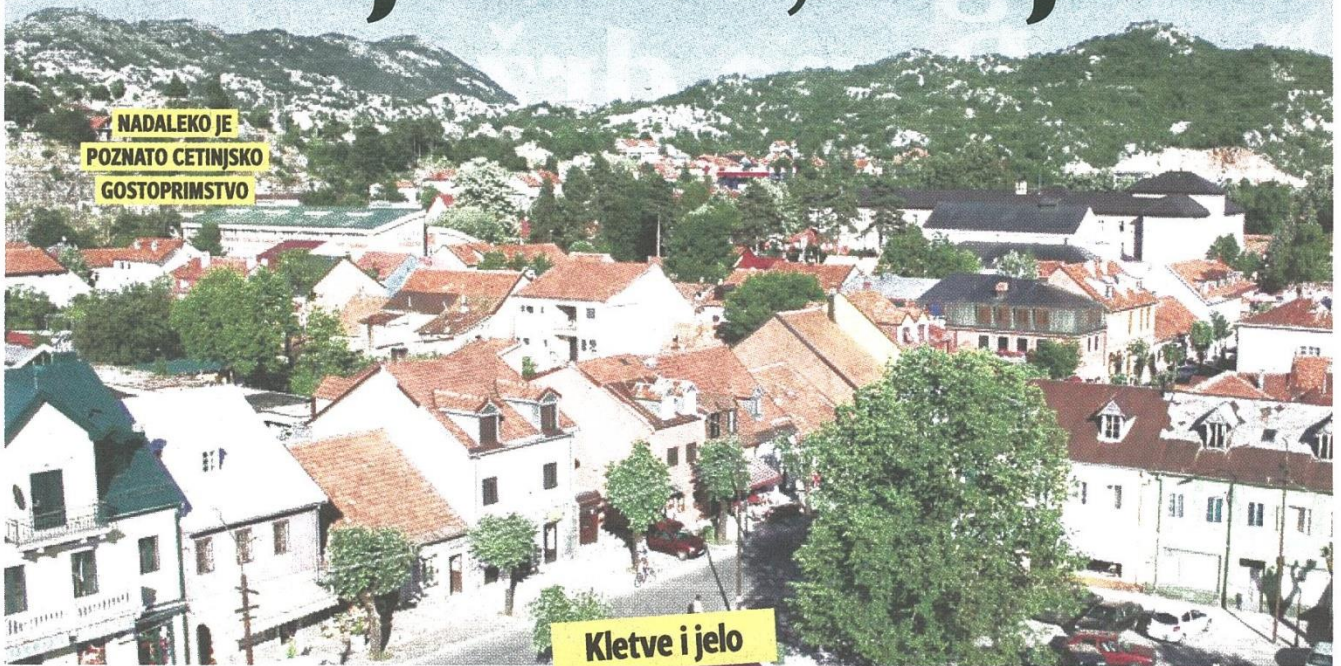
Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (8)

Uzmi još ovo, očiju ti!

**NADALEKO JE
POZNATO CETINJSKO
GOSTOPRIMSTVO**

Kletve i jelo

» Pošto su ušli u kuću, Savo skide mantil i kapu, okači ih o metalni čiviluk u predsoblju i bi smješten, kako to običaj nalaže, u čelo trpeze.

Dok je palio cigaretu, heklani milje sa stola zamjenjen je belim uštkiranim stolnjakom čija je belina iritirala vid. Dvije žene se rastrčale po kući kao da vatru gase, a ne dočekuju kuma. Stigla je obavezna botilja lozovog prvijenca, otpijena od vrha tri prsta. Uz to je postavljena mala čaša, upravo onakva iz kakvih su Crnogorci voleli da ispijaju lozu. Jovankina majka Velika ubaci još jedno drvo u vatru od šporeta i okrete se ka Savu: „Da ne bi kume, da ti svarim kafu, e si s puta, sada a imam sveže pržene koje sam jutros prigala u

pržolinu iza kuće“.

DEMIDŽANA S VINOM

Savo, spreman na sve kad je pristao da ude, znao je da to neće trajati manje od tri sata. Boca s rakijom, kad se postavi ispred gosta, po običaju ne miče se sve dok gost sedi za trpezom. Dok se kuvala kafa, punili su se tanjiri svim i svačim što se u kući nalazilo. Poveći sto za šest osoba polako se popunjavao iznesenim posluženjem. Savo se stvarno uplašio jer nije dugo dolazio, odvikao se od Cetinja, a znao je šta ga tek čeka. Uplašila ga je količina hrane koja je bila iznesena pred njega.

JEDVA ČEKAJU DA GA GLEDAJU

Dve kume prineše **TRPEZI SVOJE ČIKARICE** sa kafom, de stara kuma Velika toplo stavi svoju ruku na Savovu ruku: „E, moj Savo, toliko mi milo što si uspio. Jedva čekam da dođe nedelja večer **DA TE GLEDAM**, pa se sjetim tvoje pokojne majke, pa kažem Jovanki: E, kako bi pokojna kuma bila srećna da vidi kako joj cela Jugoslavija gleda sina“.

Savo je za dva sata pojeo, jer je morao, koliko za prošlih sedam dana. Uzalud se branio od kletvi što ne jede.

Posmatrajući staru kumu kako uvežbano i ubrzano priprema rernu i podmazuje pleh, bio je svestan da će se predviđena tri sata produžiti bar još za dva. Savo onako energično spušta čikaricu od kafe u tacnu i reče s dignutom rukom u vazduhu: „Kumo, nemoj, očiju ti. Ko će to toliko da jede?“ Starica Velika se okrenu i odgovori: „Ajde, boga ti, lako ćemo za moj vid, a da mi ćemo svi da jedemo s tobom, a ovo što spremam nije ništa. A ne mogu ti, moj kume, opisati

koliko mi je milo što si danas s nama dvijema. Mnogo mi je milo. Od kako mi je muž umro,

evo osma godina, retko nam ko dolazi sem komšija, pa jedva čekam da mi dođe neko mio i drag da mogu da ga dočekam“. Zatim glasnije izgovori: „Jovanka, nemoj zaboraviti iz ostave tu demidžanu s vinom, no je donesi da prespem u bokal“. Posebno se srdačnost ogledala u tome što su gosta nudili svim i svačim svakih par sekundi. Obično je ritual nudenja počinjao sa: „Ajte, molim ve, uzmite, ajte poslužite se, osjećajte se kao kod svoje kuće“. Dok gosti zanemognu od služenja, prelazi se na kletve: „Uzmi, očiju ti, ovoga el onoga. Bez dece ostao ako ne iziješ ovo. Sreće ti, založi još ovo. Ajd još ovo parče, gleda te“. Običaj je bio da domaćin gostima na

silu stavlja u hranu. Gosti izvana su se nerijetko nalazili uvređeni jer nisu poznavali običaje i tu stranu srdačnost. Iz cetinjskih kuća je nemoguće bilo izaći gladan i žedan.

NE MOGU, KUMO, KREPAČU

Savo nije mogao da se kontroliše. Emocije provališe, iz očiju se razliše suze. Jovanki bi neprijatno, pa pokuša da tok razgovora skrene na drugu stranu ne bi li Sava vratila u bolje raspoloženje. „Pušti, majko, boga ti, sad tu priču. Doša nam je kum posle toliko godina u kuću. Dosta nam je plača po vas bijeli dan, ajmo da pričamo nešto drugo“. Starici bi neprijatno, uvaži ćerkinu kritiku i krenu da se vadi. „Savo, kako su ti sinovi, kako ti je žena“?

Savo, povraćen ali ipak nedovoljno, reče: „Sinovi dobro, jedu, ne patišu u bikuju po vashijeli dan. A žena ka žena, pode do te

škole, vrne se i samo im ugada, ka da niko nije rada sinove sem nije“. Savo se posle dvije rakije vratio dijalektu kojim je govorio prije pozorišne akademije, a mnogim Crnogorcima se kad dodu u zavičaj to desi i bez dvije rakije.

Savo je za ta dva sata pojeo, jer je morao, koliko za prošlih sedam dana. Vidno otekao i prenaduven od pića i hrane, branio se od kletve dveju žena što ne jede: „Ne mogu, kumo, krepacu. Ja sledeća četiri dana neću ništa na usta staviti“. Žene popustiše. Savu laknu. Savo skupi hrabrost da kaže da će da krene. Savo je shvatio da se Cetinje nije pomjerilo s mesta od onog vremena kad je on tu živeo.

Kad Crnogorac ode s rodne grude, odlazi samo fizički, a mentalno su vezani za rodni prag. Pomisli u sebi, ne daj bože da ove dvije žene dodu u Beograd. S čim bi on to mogao dočekati njih. ■

SJUTRA: Izgubljeni sjaj nekadašnjeg Cetinja...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se..“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FEJLTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (9)

Sjaj prestonog grada

» **Neprevaziđenu draž Cetinju su davali redovi lipa u Njegoševoj ulici i stari hotel „Lokanda“**

Savo je koračao Njegoševim bulevarom, jedinom širom ulicom te nekadašnje mikrometropole. S obe strane su bile kuće od dva sprata. Redovi lipa, koje su tokom juna ispuštale svoj opojni miris, davao je sa svežim podlovcenskim vazduhom, u predvečerje Njegoševoj ulici nesvakidašnju draž. Savo je koračao sporo, zagledajući svaku kuću razmišljao je o Cetinju. Cetinje je grad koji je 60-ih godina doživeo stagnaciju, pa može se reći i nazadak, grad koji je svojom slavom, popularnošću i svetlom prošlošću smetao komunistima za svoje ideološke uravnilovke. Godine 1945. oduzet mu je status glavnog grada Crne Gore.

EVROPSKI IZGLED GRADA

Nova država u čiji je sastav ušla Crna Gora i nova ideologija imale su nove kriterijume. Novi ideolozi i novi vlastodršci su odlučili da se na obalama Ribnice, Morače i Cijevne podigne novi grad sa zvučnim imenom Titograd.

Cetinje je marginalizovano, bez kvalitetnih puteva da mu se može prići sa bilo koje strane. Postalo je slepo crevo nove države. Umesto takav jedan grad, sa takvom koncentracijom kulturne i istorijske baštine, pretvoriti u grad-muzej ili u univerzitetsko mesto poput Kembriđža i Oksforda. Umesto da ga konzerviraju i pokazuju svetu kao jedan dragulj prošlosti, oni su mu uvalili industriju poput fabrike rashladnih uređaja „Obod“ i fabrike cipela „Oro“. Nekvalifikovana i polukvalifikovana radna snaga je pojurila na Cetinje. Iz obližnjih sela koja gravitiraju

samom Cetinju, ne bi li našli siguran izvor prihoda, ti ljudi su sa sobom poneli i neke navike i promenili kulturnu sliku crnogorske svetinje. U doba uspona, Cetinje nisu činili sami Cetinjani. Tu su živeli odabrani ljudi iz cele Crne Gore. Kulminacija grada dragulja je bila u doba vladavine knjaza Nikole, a od 1910. godine kralja Nikole.

Osim jedanaest ambasada, tada je Cetinje nedvosmisleno izgledalo evropski jer je imalo pozorište, bolnicu, teniska igrališta, igrališta za golf, a u zimskim mesecima i klizalište. Pojedini delovi grada i sam dvor imali su električnu energiju, a svako se na mestima određenim za prodaju dnevnih novina moglo kupiti 11 dnevnih listova.

Grad je imao hotel, čuveni „Grand“ koji je u svojim odajama dočekivao i ugošćavao najveće ljude tog vremena koji su dolazili u posetu Crnoj Gori. Crnogorci su obožavali kafane, bilo ih je na desetine, a po pričama starih Cetinjana, najomiljenija je bila „Lokanda“. Kafane su Crnogorcima bile drugi dom.

KRALJ PLEMENITOSTI

I kad nije bilo ratova, i oni što piju i oni što ne piju znali su u tim istim kafanama sedeti, kako oni sami kažu, po vas božji dan, i pričati o tim istim ratovima. I sam knjaz Gospodar, kako su ga Crnogorci iz milošte zvali, voleo je da dolazi, naročito u popodnevnom satima, u

» STARI HOTEL „LOKANDA“

kafanu do pošte na trgu preko puta dvora. Kretao se slobodno, bez ikakvih obezbeđenja i bez oružja. Normalno, nije mogao biti pred tom kafanom dugo sam jer je, zbog harizme, bio magnet za skupljanje ljudi. Knjaz Nikola, kao strastveni pušać, pušio je 80 cigareta dnevno. U toku razgovora sa svojim sugrađanima i saborcima, znao je da popije i po nekoliko kafa. Za zapadne civilizacije je takvo ponašanje jednog gospodara bilo nepoznato i nerazumno. Jedina titula koja mu se ne može osporiti niti oduzeti bila je - kralj u duši, kralj plemen-

itosti, u srcu lav. A kažu da je bio i lak na suzu. Čuvena je anegdota iz vremena kad je posećivao ranjenike u cetinjskoj bolnici „Danilo Prvi“ - kad je besan išao uz stepenice sa pratljom i arlauk kao izgovarajući najteže reče i pretnje, da će ubiti oficira koji povede na svoju ruku vojsku da nastrada. Ulazeći u sobu, pripuita lekara: „Šta je s oficirima?“ Da još bude gore, za tog oficira se sumnjalo da je učesnik bombaške afere dogovorene da likvidira kralja Nikolu. ■

SJUTRA: Vrcavi duh učitelja Jovana

POD DUDOM NA ČIPURU

Crnogorci su **VOLELI ŽIVOT** na okupu, a najpoznatiji je bio na Čipuru, pod čuvenim dudom koji se na granici vladikine bašte, stotinak metara od Biljarde i 200 metara od dvora kralja Nikole. To su Crnogorci **SEDELI SA SVOJIM GOSPODAROM** i razmenjivali misli kao sa običnim čovekom. Obično se orilo od smeħa da je polje podno Orlova kraša i Vrtijelke odzvanjalo od kikota vazda nekoliko stotina ljudi.

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (10)

Duh učitelja Jovana

» Posle Iva Vrane legenda grada bio je nadaleko i naširoko poznat narodni učitelj Jovan Iličković.

Njima je sve unapred bilo oprošteno. Takvi ljudi su bili tradicija. Sigurno je najpoznatiji i najslavniji u doba kralja Nikole bio Ivo Vrana, koga su generacije Crnogoraca obožavale i smejale se njegovom vrcavom duhu. Posle Iva Vrane legenda grada bio je nadaleko i naširoko poznat narodni učitelj Jovan Iličković, koji se nije, kad se šalo, ni Boga plašio, pa je zbog svoje slobodoumnosti i zajedljivih šala znao da bude čest gost crnogorskih apsana. Stotine anegdota su Crnogorci zapamtili.

Genijalni Jovan Iličković šalio se sa svim i svačim, ali su mu komunisti i njihove utopije bili opsesija. Iz bogatog arsenala anegdota, najpoznatija mu je bila kad je negde taze 1947. godine izašao iz zatvora i krenuo u predvečerje u hotel „Grand“ da popije svoju predvećernju lozu. Na vratima se zaustavio kad vide za velikom trpezom predsednika SR Crne Gore Blaža Jovanovića sa svojom svitom kako se bore sa viljuškama i noževima protiv jednog velikog pečenog ovna.

RAČUNSKA RADNJA ODUZIMANJE

Samom Blažu Jovanoviću bi neprijatno da duhovna legenda mora u rikverc. Ustade i vrlo učtivo zamoli starog učitelja da im se pridruži za stolom. Učitelj to odbi s izgovorom da će ga uhapsiti ako nešto prozbori kao što on umije. Predsednik Jovanović mu se zakleo da ni za kakvu izjavljenu misao ili šalu neće biti pritvaran i pozivan na odgovornost. Smestili su ga u kraj trpeze i ubrzo je poslužen svojom

CETINJSKE ANEGDOTE

Učitelj je umro, ali anegdote žive u Cetinju svih generacija i svakodnevno se mogu čuti u 50 CETINJSKIH KAFANA. Cetinjem su 60-ih godina, po duhovitosti, vladali Mijo Banović, Idžo Stanković, Đoko Leza i sigurno još dvadesetak njih, ali je najpopularniji bio Mijo Banović, ČOVEK UROĐENOG ŠARMA i duha. Za njega je veliki pandam Idžo Stanković rekao da se sama babica okinula od smijeha kad ga je poradala.

omiljenom lozovom raki-jom. Postavili su ispred njega tanjir i escajg, ali je stari bard duha piće pretpostavljao jelu. Dok je politička elita finiširala ovna, stari učitelj je popio tri četiri rakije, sve kočnice njegovog duha su popustile. Sit i napit predsednik i elita, uz obavezno čačkanje zuba, želeli su da čuju reč iz usta duhovnog barda koji je živeo u tri režima, u doba kralja Nikole, doba Stare Jugoslavije i sada, u Titovo vreme.

Predsednik Blažo je insistirao da učitelj kaže svoje mišljenje, a ovaj je odbijao uz obrazloženje da će biti uhapšen. I posle dugog insistiranja, a i loza je učinila svoje, a Jovan je Jovan, i ne bi bio to što jeste da nije takav, reče: „Vama je srce u Rusiji, a guzica u Americi“.

Nigde nije moga bez šale, pa ni u samoj školi. Učeci decu u posleratnim godi-

Ministar

U kući se užurbano spremao velelepni ručak, jer je tog popodneva dolazio u goste ugledni ministar.

nama, na časovima srpskog jezika podigne daka i naloži mu da izdeklamuje sadašnje vreme od glagola ići. Dak krene, učitelj gleda. Ja idem, ti ideš, on, ona, ono ide, tu učitelj krikne: „Sjedi, evo ti jedan, oni se voze, oni se voze, oni se voze...“ Na času matematike podigne drugog

daka i priupita ga koja su četiri računске radnje bile prije rata, a koja je samo jedna poslije rata? Deca čute skoro pola sata, niko ne zna, a on im onda saopšti: „Prije rata su bile četiri računске radnje, dijeljenje, množenje, oduzimanje, sabiranje, a poslije rata samo jedna računska radnja – oduzimanje, oduzimanje, oduzimanje...“

ČUVAJ ALAT, TREBAĆE TI

Uprkos tome što je bio takav, sinovi su mu se visoko vinuli. I sami su bili ministri u posleratnoj Vladi Crne Gore. Njegova dalekovidost je bila čuvena, bio je naoružan ne samo duhom nego i izuzetnim obrazovanjem i životnim iskustvom.

Bio je u poseti sinovima u Kotoru i bila je nedelja. U kući se užurbano spremao velelepni ručak jer je tog istog popodneva dolazio u goste kolega ministar. Ukućani su ga zamolili da provede dan u nekoj od kotorskih kafana, ili pred čuvenim „Dojmijem“ koji je bio smešten tik uz kotorsku rivu. Jovan se, kao razuman i pomirljiv čovek, pomirio s tim i uputio se pred svoj omiljeni restoran. Na veliku nesreću sinova i ministra, udari veliki pljusak i Jovan se morao vratiti i to baš u toku ručka. Kad su ga videli sinovi na vratima, ka da ih je kap ubila, jer su pretpostavljali šta će se desiti. Nisu imali kud nego oca smestiše za sto, tik uz ministra. Jovan gucnu malo loze da se

aklimatizuje, pa priupita ministra: „Prijetelju, šta si po profesiji?“, a ovaj dostu suketan i povredn što ga ovaj nije prepoznao iz novina, onako zbijeno i začuđeno reče: „Kako šta sam po profesiji, pa ministar zdravlja Crne Gore“. „Ma ne mislim to, nego šta imaš od škole“. Ovaj jedva prozbori: „Ja sam obučar“. Jovan ustade da počne da ga tapše po ramenu i reče mu: „Čuvaj alat, vjeruj mi, trebaće ti“.

Umro je u dubokoj starosti i sahranjen je na pravoslavnom groblju u Risnu. I kako je i živeo, takav mu je i epitaf na kome piše: „Ovde počiva narodni učitelj proganjan od svih režima, svih vlasti, svega i svakoga“.

SJUTRA: Na pokajanje, na parastos, na ukop...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (11)

Pokajanja i parastosi

» Na uglu Njegoševe i Zetske Savo je skrenuo levo i uputio se uskom ulicom ka svojoj kući u Bogdanov kraj.

Kad se spomene Bogdanov kraj, taj deo je Cetinjane, pa i druge, asociirao na zatvor koji se tu nalazio već duže vremena. A Bogdanovci, dečaci i mladići, bili su poznati po agresivnosti i sklonosti ka tući, tako da su svi uvažavali njihove kvalitete. Pa možda taj zatvor i nije slučajno baš tu postavljen. Idući tako, najednom se trže kad se naglo otvoriše kafanska vrata i istrča grupa od sedam-osam ljudi kao da će nekog da biju ili da ga spreče u nečemu vrlo važnom.

EVO GA SAVO!

Kad Crnogorci vide nekoga koga vole, razdragani su kao deca. Iz prvobitne zbuđenosti Savo vrlo hitro pređe u srdačno raspoloženje. Kad su ljudi videli kroz staklo kafanskog izloga njegovu siluetu kako prolazi, neko je viknuo: „Evo ga Savo.“ A jedan što buljaše u novine priupita: „Koji Savo?“ Taj isti dečak odgovori: „Savo glumac.“ Neki su istrčali čak u košuljama da ga zgrabe da ih slučajno ne prode i da ga uvedu na po jednu u čuvenu cetinjsku kafanu „Kod Bose“. Palo je takvo srdačno grljenje i ljubljenje, kao da je Savo dobio Oskara za svoja glumačka dostignuća. Takvo se društvo nikada nije odbijalo, jer su među istrčalima bili Bego Čori, Mijo Banović, Idžo Stanković, Đoko Leza, Venjo Bastac, Miško Martinović, Canjo Lopičić. Bili su svi strašno euforični zato što je velemaistor bio s njima. Sedeše svi, umiriše se, a gazdarica kad ga vide reče: „Savo, sreće ti, kad će ona serija da se završi, e ću

KAD CRNOGORCI VIDE NEKOGA KOGA VOLE, RAZDRAGANI SU KAO DECA IZ PRVOBITNE ZBUĐENOSTI SAVO VRLO HITRO PREĐE U SRDAČNO RASPOLOŽENJE.

ISPRAČAJ POKOJNIKA

Cetinje je grad koji je imao najhumaniji ispračaj pokojnika na svetu. A **UMIRO ČISTAČ ULICA** ili neka starica od 95 godina, ili neko od legendi grada, svih 10.000 stanovnika prvo produ krož kuću pokojnika, a zatim ga svi za kovčegom prate na **VEČNI POČINAK**. Kada Crnogorci pitaju „de ćeš“ ovaj odgovori „na pokajanje, na parastos, na ukop“. Taj se **SAPUTNIK BRZO PUŠTA** ili se priupita može li mu se kako pomoći da se tamo ne odoci.

bankrotirao zbog nedelje veče, jer mi niko zbog tebe ne dode u kafanu.“ Savo izgovori: „Još šest-sedam nedelja“. Na to gazdarica odgovori: „Uf“. Zatim reč uzme Mijo Banović koji je inače bio veliki prijatelj s gazdaricom i mogao joj je sve reći, a da se ona nikada ne naljuti na njega. „Nećeš Mike, ti nikada bankrotirao, jedino ako isuše Jadran“,

aludirajući na sklonost gazdarice da putuje feribotom do Italije i nazad radi trgovačkih delatnosti. Ispostojali su gosta videvši da je vidno utučen, nisu hteli da zbijaju sprdnju, nego su upravo razgovarali o sutrašnjoj učiteljevoj sahrani i ko će sve doć da na poslednjem putu ka večnom boraštvu isprati Uča.

Osim preko smeha i hu-

mora, kafana i kocke, grad ima izuzetno jaku socijalnu instituciju okupa na samim pokajanjima. Crnogorci, koji su u svojoj prošlosti imali mnogo više prilika za pogibiju nego za nekakav skroman život, smrt doživljavaju kao prirodnu stvar.

ČISTAČ DŽAVID

Jedino su tragične i krcate emocijama sahrane kada se prati mladost. Tada tužbalice ili žene narikače poju pesmu tragediju u transu, ona je 10.000 uplakanih ljudi. Pjače i kamen i gora. Nikada nijedna vlast ili ličnost nisu uspeali da obuzdaju Crnogorce i da im promene navike kada su u pitanju sahrane. Smatralo se za normalno da obe fabrike, „Oro“ i „Obod“, prekinu rad

i da radnici podu na ispračaj sugrađanina i da se vrate na posao. Sve dežurne službe u gradu su prekidale posao i priključivale se povorci. Kad neko od znamenitih ljudi umre, u takvim situacijama grad je bio u koroti.

I u toku samih pokajanja Cetinjani su ispoljavali svoj humor i duh. Kad je kopan jedini i najslavniji cetinjski čistač ulica Džavid, nije Mijo Banović mogao bez đavola. Džavid je obožavao Banovića i neretko, dok je čisto po centru, znao da se nasloni na metlu i sluša Mijove kocerje. Džavid je bio neoženjen, nije imao dece, i sam je podno Donjeg polja napravio jednu omanju kućicu koja je bila možda premala za nekog povećeg psa. Bio je venčan sa cetinjskim ulicama. Pre samog ukopa visoki

činovnik komune penje se na grob, vadi mašinom otukani govor i počinje da ga čita. Šta reći za čoveka koji nije imao porodice, nije se ženio i koji je radio šta je radio. Ovaj uze da čita govor vrlo uverljivo, emotivno, da to prenese na 10.000 prisutnih. „Ujutru kad si lećeo na posao, lećeo si ka soko. U toku rada bio si kao orao, a pred veče u vidu lastinog leta trčao si u svoj skromni dom.“ U tom trenutku jedan zakasneli čovek, sav zadihan sa maramicom u ruci brišući čelo od znoja, nabasa baš na Banovića u tolikoj masi ljudi i priupita od čega je drug umro. Mijo onako vrlo tiho i diskretno: „Biće da ga je neko ubio iz pračke na drvo.“ ■

SJUTRA: Ulica detinjstva, mladosti i ljubavi...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvražilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (12)

U ulici djetinjstva, mladosti i ljubavi

PRVI KORACI PO ULICI SVOG DETINJSTVA, SVOJE MLADOSTI BILI SU NESIGURNI ZBOG KOLIČINE LOZE U ORGANIZMU. KORACI STAZOM DETINJSTVA RASPALIŠE MU SEĆANJA. SEĆAO SE MAJKE, KOJA JE TOVAREĆI MAGARE ODNOSILA MLEKO I SIR NA BALŠIČA PAZAR, A VRAĆALA SE ISCRPLJENA NOSEĆI KOJU CRKAVICU OD PARA

LJUBAV

Udari neka vrela krv u glavu kad se seti ljubavi, nažalost samo platonske, koju je gajio tada prema najljepšoj Cetinjanki Vjeri Markičević. Sa kakvom je strašću prao kosu na dvorištu i brijač se po uru vremena, a prije nego što pođe na korzo i obuče svoju jedinu bijelu košulju kratkih rukava, morao je da da sestri večeru, jer iako se kraće zadržavao na korzou, sestra je volela ranije da leže. Idući od kuće ka Njegoševoj ulici znao je da broji dlake na rukama i da izgovara u sebi hoće-neće doć noćas Vjera na korzo. Kad je ugleda, ta neizvesnost oče li mu reci „zdravo, Savo“ znala je da traje večnost, a ako to već uradi, pošto je bila dosta uobražena, a svesna svoje lepote, ta neizvesnost bi aktivirala primetno crvenilo na njegovom licu, kao da su u najmanju ruku bili 15 godina u strasnoj ljubavi.

» U kafani u kojoj se trenutno nalazio Savo sa svojim sugrađanima nisu se nikada mogle povesti neke ozbiljnije diskusije.

Razlog je bio to što je uvek bila prisutna gazdarica koja je svojim temperamentom i čestim sedenjem za stolom sa gostima remetila dinamiku razgovora. Tu se najčešće dolazilo kad ti nešto konkretno treba ili da ti gazdarica nešto donese iz Italije, normalno za pare. Kad je Savo vidio da stiže na sto i treća tura malih čašica sa prejakom lozom, skoči kao oparen i reče: „Pa ovo je ljudi prečerano, ja sam više na današnji dan popio no u zadnji vakat za po godine“. Skočioše Doko, Begina, Mijo da ga mole da popije još tu jednu i da će ga puštit. Videvši da nema kud proguta tečnost iz čašice naskap, saže se za tašnu ispod stola i preko vatre

u ustima od rakije prozbori: „Vidimo se za uru vremena kod Uča“.

Prvi koraci po ulici svog djetinjstva, svoje mladosti bili su nesigurni zbog količine loze u organizmu. Oseti da se malo zanosi pa uspori hod. Sitna kiša i vazduh pun vlage mu prijaše, a koraci stazom djetinjstva raspališe mu sećanja. Filmskom brzinom se sećao prizora iz najranijeg djetinjstva, majke, koja je tovarerici njihovo omiljeno magare odnosila mleko i sir na Balšiča Pazar, a u popodnevnim satima se vraćala iscrpljena noseći koju crkavicu od para svezanu u platnenoj maramici, sakrivenu u džep podno 10 raša.

ODLAZAK

Setio se i onoga jutra kako je morao navjek da ode sa rodne grude trbuhom za kruhom, ostavi roditeljski dom i da pokuša da stekne neki novi sretniji, u velikom svetlu. Počele su da mu prolaze slike sa bezbroj radnih akcija na kojima je učestvovao i upoznao svoju suprugu koja je bila dobrovoljac u pedagoškoj brigadi. Poredio je u tim trenucima laganog hoda svoje oskudno djetinjstvo i djetinjstvo svojih sinova.

Iz razmišljanja se trže jer neko u kući pored puta upali svetlo u sobi koje osvetli mokri asfalt. Bila je to kuća davno preminule Stanuše Mitranović, drugarice njegove majke. Napravi još dvadesetak koraka i ugleda roditeljski dom. Otkopča mantil da iz desnog džepa sakoa izvadi

ključ i otključa malu kapijicu kako bi kročio u dvorište. Mala, skromna kućica natopljena višednevnim kišama čekala ga je da je toplo otključa. Pomilovao je kvaku, okrenuo ključ, otvorio vrata maniom kao na sceni, polako je skinuo nakvašenu kapu s glave i okačio je o mentalni čiviluk pri vratima. Upali svetlo, ali sijalica ne zasija. Setio se da mora da zavrne osigurač u razvodnoj kutiji, da zatvori kolo struje kako bi sijalica proradila. Ukazaše se konture roditeljskog doma u koji nije ulazio pet godina i navreše sećanja. Ustajao vazduh i prašina po nameštaju govorili su da tu niko godinama nije ulazio. Dvorište je bilo sredeno, trava pokošena, koliko je mrak dozvoljavao da se vidi, jer je to održavao prvi komšija Petar Popović, koji je zauzvrat uzimao sijeno

i jabuke, da ne propadaju. Nerijetko je znao da kašetu kiselkastih jabuka petrovača pošalje „Tarinim“ autobusom Savu u Beograd.

HODAJ KA BOR, POHITAJ KA SOKO

Savo napravi korak unutra u kuću, ali kiša koja se cedula sa mantila počeo da nakapa pod, zatim otresito skide mantil i okači i njege na čiviluk. Prode celom dužinom prostorije, pride majčinom slici i zagleda se u nju. Seti se belog putenog lica svoje mati Čekličkinje, očiju, vrelih žeravica. Vaspitavala ga je kao i sve žene u to vrijeme svoju decu. Gledajući sliku svoje majke odzvanjale su mu njene riječi, možda još jače nego kad ih je kao dete slušao: „Makni tu kosu sa čela, neka ti se vidi to lijepo

i veliko pametno čelo, ispravi se, hodaj mi ka bor, ka jablan, pohitaj ka soko, nemo mi se vući ka magarica“. A kad bi već dobijao batine od komšijske dece tražeći kroz suze utehu u majčinskom skutu. Ali nje, nažalost, nije bilo, već reči mobilizacije: „Tuci se na život i smrt, jer ti si sin Petra Radovića, a unuk Četka Sokola“. Tako su se formirali psiha i karakter, a idoli su mu bili Bajo Pivljanin, Kenjo Stankov Janković, Miljan Vukov, Vuk Mandušić i plejada crnogorskih gromada. Pride i poljubi prašnjavu majčinu sliku i seti se reči svoje dece: „Znaš šta bi uradili Džon Vejn i Jul Briner sa tim tvojim junacima“. Poljubi i očevu sliku, a baci pogled na ikonu Svetog Vasilija koja stajaše između roditeljskih portreta. ■

SJUTRA: Na pokajanju kod Uče...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

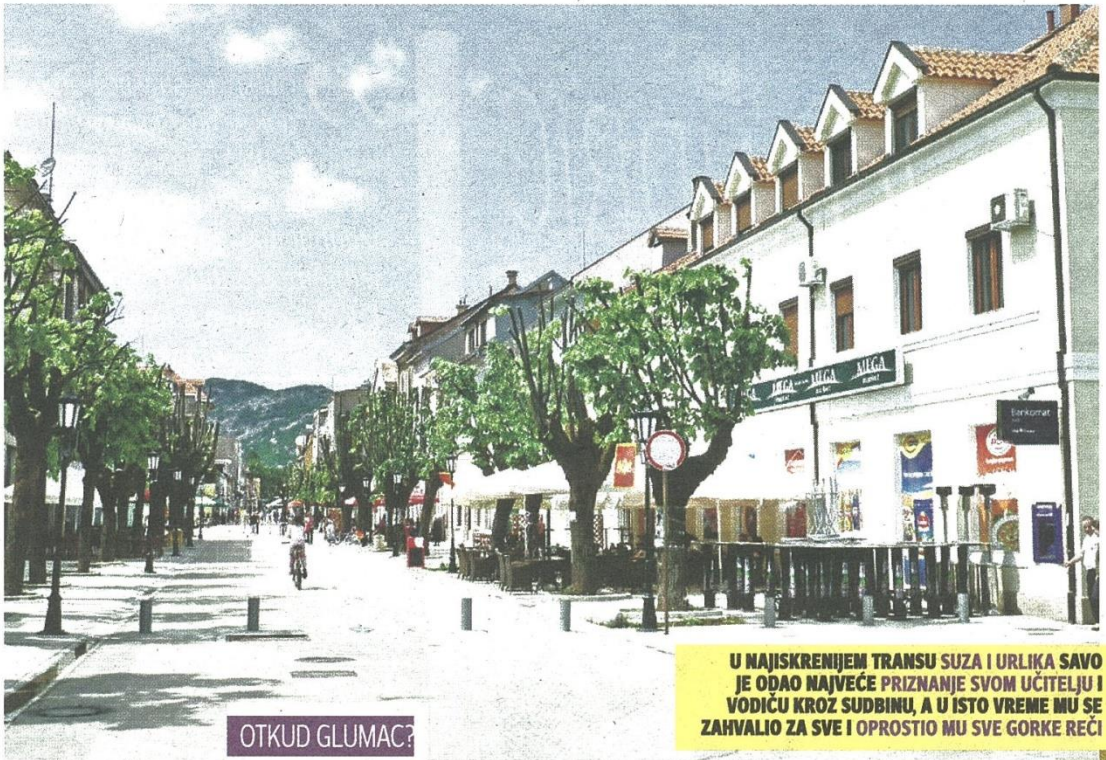
» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (13)

Na pokajanju kod Uče

» Zakopča sva tri dugmeta na sakou, obuče mantil, stavi šuškvu nepromočivu kapu na glavu koja se skoro osušila, ugasi svetlo, zaključa vrata i krenu u Donji kraj, tačnije Potpočeke u učiteljevu kuću.

Bogdanov kraj se faktički graničio sa Donjim krajem, a granica razdvajanja bila je glavna i najduža cetinjska ulica, Njegošev bulevar, žila kucavica koja je od Donjeg polja presećala i spajala Cetinje. Savo, krotkim korakom, nekarakterističnim za hod Cetinjana, pregazi asfalt Njegoševog bulevara i ugazi u prve metre Hercegovačke ulice. Skromno ulično osvetljenje, koje je umanjivala karakteristična kiša za to doba godine, obasjavalo je put, a 400 metara dalje se nazirala Učova kuća koju je natkrivao visoki orah koji je letujao na vetru i suzio od kišnih kapi. Kad je prišao na 200 metara, bio je zgranut, tu su već stajali pokisli ljudi čuteći, a neki pušeći, odajući svojim prisustvom poštu jednom od svojih najvećih Cetinjana. Bio je zgranut da se tolika masa sveta iskupila da oda poštu njegovom učitelju. Pomislio je, ipak je to čovek od 88 godina koji je prestao učiteljevati pre skoro tri decenije. Međutim, njegova slava i učinjena dela prevazišla su vreme i još za života za ga ustoličila za besmrtnika.

Kako se dvorištu približavao, građani su mu napravili špalir da prođe kroz njih, da uđe u dvorište, a zatim u kuću kako bi izjavio saučešće. Čak je i veliko dvorište kakvo je imao učitelj za cetinjske uslove bilo premaleno da primi sve iskrene poklonike Učove ličnosti.

OTKUD GLUMAC?

CETINJSKA OTMENOST

Cetinje je u tim trenucima demonstriralo svoju duhovnu, tradicionalnu otmenost, i da se tu zatekao bilo ko ko ne zna običaje, bio bi zgranut i zabezeknut. U dvorištu su bile postavljene stolice i klupe, ali na njima niko nije sedeo jer su bile kvasne od kiše, već su svi stajali. Po mantilima, kapama i šeširima koji su bili obilato natopljeni kišom, videlo se da neki stoje satima. Dvorište je bilo ispučeno, samo je bio ostavljen prolaz kako bi se mogli razmimoći oni koji ulaze u kuću sa onima koji izlaze. Za ove što su izlazili nije bilo mesta u dvorištu nego su morali ići ispred komšijskih kuća. Kad se Savo nalazio na otprilike 15 metara od ulaza u Učov dom, jedan dečacić, ne više od 12 godina, dobaci poluglasno:

Savu je bilo čudno da je u povećoj MASI LJUDI koja čuti i stoji bilo isto toliko MLADIH koliko i starih žena i muškaraca. U polumraku Hercegovačke ulice otmeno su stajali, čutke, na trotoarima ispred komšijskih kuća i samo se jedno DETE koje je majka držala za ruku odvažilo da kaže šapatom: „Majko, evo ga onaj glumac sa televizije. Sta će on ode“.

„Savo, lelekn ga“. I Savu bi lakše. I prolomi se urlik koji zapara Donjokrajsku ravnicu do podno Špadijerskog vrha: „Kuku meni, roditelju, a ne učitelju, kuku meni, oče, kuku meni, majko, de ostah juče bez tebe“. Zatim nastavi iz sveg mozga da se dere: „Ko će pisma da mi piše, ko će da me kritikuje“.

SUZE I JECAJI

Okupljena masa, iako ohlađena od kiše i vlage, eksplodirala je u suzama i jecajima. Kolektivni i emotivni trans doživio je vrhunac. Lile su suze kako u dvorištu, tako pred komšijskim kućama na trotoarima. Savo je u tom trenutku postao veći i bliži toj skupini. U najiskrenijem transu suza i urlika odao je najveće priznanje svom učitelju i vodiču kroz sudbinu, a u isto vreme mu se zahvalio za sve i oprostio mu sve gorke reči koje su mu bile upućene. Kada čuše iskrene leleke, otmeno i polako se na kucnom pragu pojavio sin Pavle i ćerka Vukosava, da sačekaju oćevog miljenika.

Savo i Pavle popadaše jedan drugom u zagrljaj raširenih ruku kao da će da se rvu a ne da saosećaju. Poljubise

se, pa sigurno osam puta, da posmatrači sa strane nijesu mogli da razluče kome je bilo teže, da li sinu učitelja ili učeniku učitelja. Kad se malo središe obojica, razdvojiše se, Savo steže Vukosavinu ruku i izljubiše se tri puta u obraz. Sa zetom i snagom se rukova i zatim uđe u najveću odaju, gde je na sredini stajao otvoren sanduk sa telom preminulog učitelja.

HVALA TI, UČITELJU, ZA SVE

Svi koji su sedeli unakolo pri zidu ustadoše u stavu mirno i pratiše prizor. Savo je skoro marševskim korakom došao sa desne strane učiteljevog kovčega, sa spuštenim rukama pri telu stajao je gledajući pokojnika skoro dva minuta. Suze su mu sve

U NAJISKRENIJEM TRANSU SUZA I URLIKA SAVO JE ODAO NAJVEĆE PRIZNANJE SVOM UČITELJU I VODIČU KROZ SUDBINU, A U ISTO VREME MU SE ZAHVALIO ZA SVE I OPROSTIO MU SVE GORKE REČI

vreme kvasile obraze, tako da mu se lice caklilo od svetlosti sijalice. Napravi dva koraka, saže se i poljubi učitelja u čelo. Dok se uspravljao izgovori polako: „Hvala ti za sve“.

Napusti prostoriju, a na sredini hodnika ga bratski zagrlji učiteljev sin Pavle, skide mu mantil, uze kapu iz ruke i reče: „Savo, molim te, udi u ovu manju sobu da se nećim osvežiš i smiriš, jer je duga noć, a mi smo se dogovorili da u ovoj prostoriji de je tata izložen bude 50 stolica. Ti ćeš da mu sediš uz samo uzglavlje jer je nede pet-šest dana pred smrt o tebi s takvim poštovanjem i toplu ljudski govorio: „E, da su mi svi bili bar pola ka Savo, de bi nam kraj bio“.

SJUTRA: U čast velikog učitelja...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno.“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“

DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (14)

U čast velikog učitelja

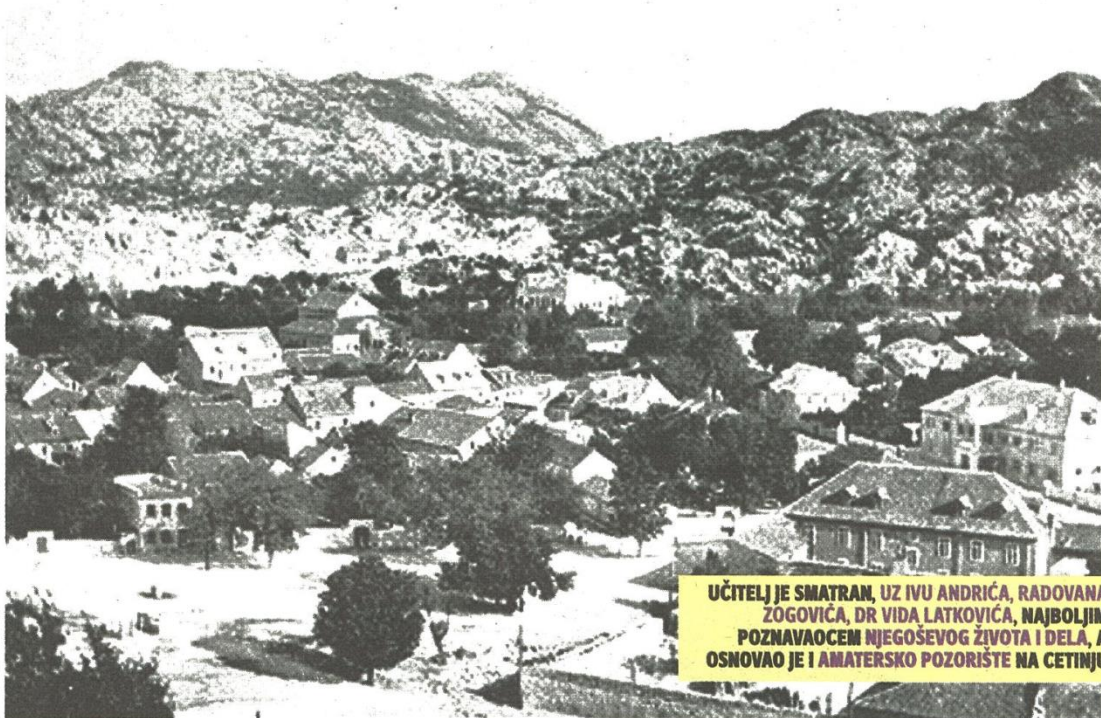
» **Savu se ukazana čast u tom trenutku učinjela većom nego da je dobio Oskara ili nekakvu veliku pozorišnu nagradu.**

Jer učitelj je izveo na put poznate jugoslovenske političare sa ovih prostora, inženjere, arhitekte, čuvene profesore univerziteta, bio je učitelj šestorici svetski priznatih i poznatih akademika. Smatran je, uz Ivu Andrića, Radovana Žogovića, dr Vida Latkovića, najboljim poznavocem i tumačem Njegoševog života i dela, a verovatno mu je najveća zasluga bila što je osnovao amatersko glumačko pozorište na Cetinju za vreme vladavine knjaza Nikole Prvog. Postavio je na scenu „Gorski vijenac“ i sam igrao Petra Prvog, a premijeri je lično prisustvovao knjaz Nikola sa kneginjom i kompletnom dvorskom svitom. U toku učiteljovanja selektovao je talentovane đake za dramsku družinu, tako da su ispod njegove crnogorske kape rođeni velikani jugoslovenskog glumišta, poput Pavla Vujisića, Vlada Popovića i mnogi drugi.

Savo sede čutke u čošak sobe i ubrzo bi poslužen lozom i kafom. U tom trenutku na vratima prostorije pojavi se Učov rođak po majčinoj strani Peruta Miletin Ivanišević sa povećom gomilom telegrama u rukama. Dade Pavlu hrpu telegrama u ruke kako bi se poljubio sa Savom i kako bi mu Savo izjavio saučesće. Uvek spreman na šalu Peruta i ovom prilikom reče: „I mi bi trebalo tebi, Savo, da izjavimo saučesće, jer te je ujak smatrao trećim detetom“. Savu zaigra brk od sreće kad ču ove Perutine reči.

RATNI DRUG

Dvorištem se prolomi urlik, a na kapiji dvorišta je bio

UČITELJ JE SMATRAN, UZ IVU ANDRIĆA, RADOVANA ŽOGVIĆA, DR VIDA LATKOVIĆA, NAJBOLJIM POZNAVOCEM NJEGOŠEVOG ŽIVOTA I DELA, A OSNOVAO JE I AMATERSKO POZORIŠTE NA CETINJU

SAČUVATI OBRAZ

Savo je zavaljen u stolicu srkao po ko zna koju kafu i pio po ko zna koju lozu, a nije mu ni bitno jer je bio **SVOJ NA SVOJME** i svoj među svojim, pred njim je bilo najveće priznanje – sedeti sa **50 CRNOGORSKIH VELIKANA** svome učitelju uz glavu. Mogao je čovek da napravi ne znam kakve podvige u tuđini, ali je Crnogorcima najviše značilo da budu **PRIZNATI I CENJENI NA RODNOJ GRUDI**. Mnogo je proliveno znoj i suza, mnogo je bilo neizvesnosti i vapaja oće li se uspeti, i ne samo uspeti, nego da se u toj tuđini čovek ne izgubi i ne obruka obraz i rodni krš.

Krsto Špadijer, učitelj ratni drug iz Donjokrajske brigade s kojom je pokojni Učo rame uz rame lio krv i sjajio slobodarskim sjajem nepobedivo crnogorsko oružje. Tama se stišao od Savovih suza i transa, kukanje i leleka, a znajući Krsta, ovo lelekanje će duže da traje: „Kuku lele, kuku leleme, mili brate, što me ostavi da živim bez tebe, da ove dane kukam za

tobom. Kuku meni kukavcu de dočeka da ja pratim prvu sablju Donjokrajsku. Nočas nam se slava ugasila, nočas nam je sunce zatamnjeno. Milutine, brate mili, kućo moja, odžakoviću, ti posijeće sa 16 godina Turčina te osveti brata Marka, pa izgubi ženu svoju, svoju vernu ljubav, te postade mlad udovac, pa bi deci i otac i majka. Izvede ih, mili brate, na put ljudski te

im dade škole, fakultete, te postaše ljudi“. Još bi dugo Krsto naricao, no bolest i godine učinješe svoje, a i glas ga polako izdavao, pa nije htio da bruka sebe ni svog pokojnog druga.

Istrčaše deca učiteljeva, Pavle i Vukosava, da uvedu starca koji je kompletno bio obučen u crnogorsku nošnju, a grudi mu zakicene svim mogućim medaljama i ordenjem za hrabrost. Iako četiri puta ranjavan, još uvek se spram svojih mogućnosti opirao teretu godina. Pavle i Vukosava ga zagriše s obje strane da mu pomognu da uđe u kuću, a on kad ih vide i kad oseti da ga pridržaše, osokoli se, pa reče: „Neka te, deco, puštite me da ga još jednom leleknem pa makar umro navi čas, zaslužio je da ga lelečem sve dok sam živ“. Pa produži: „Lele mene, mili brate, kukavcu sinjem de me

ostavi, što i mene ne povede kad smo svude zajedno odili, što ne odosmo zajedno i na oni svijet“. Snaga ga izdade, a Pavle i Vukosava ga uvedoše u kuću.

CRNOGORSKE TUŽBALICE

Lelekanje u Crnoj Gori ima svoju duboku tradiciju ukorijenjenosti. Za nekoga neobaveštenog koji to posmatra izgleda primitivno i neartikulirano, ali za ljude s ovih prostora, koji su se radali pored toga, živeli s time i ispraćani sa time, to je normalna stvar. I čak, ako se u toku jednog pokljanja ili sahrane ne čuje bar jedan lelek, pokojnik je smatran bezvrednim. Leleću isključivo muškarci, i to obično, ako je mladi pokojnik, leleću otac, stric, braća, prijatelji, kumovi i

komšije. Nasuprot muškome leleku postojale su tužbalice i, kako još negde kažu, narikače, koje kroz suze kao u transu pričaju pokojnikov život. Među tužbalicama je postojala hijerarhija, uvek se poneka svojim talentom izdvajala, svojim umećem tuženja je toliko znala da zatalasa tužnu masu, da je neretko bilo i onesvećenih, pa i umrljih. Sigurno da se kulminacija tuže postije kad umre mlad čovek i ostavi decu, pa se spletu tih plačnih rečenica spominju i imena dece, pa postave pitanje kako će deca bez svojih roditelja napred.

Pamte se i prepričavaju leleci slavnih crnogorskih junaka za svojim gospodari-ma, za ratnim drugovima, za svojom nastradalom decom na bojnopolju. ■

SJUTRA: Ceklinski sir i frumetinov ljeb...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (15)

Sir i frumetinov ljeb

» **Poslije saučeska i obreda nad mrtvim Učom, uđe u prostoriju de je sedio Savo.**

Računao je Savo da dolazi na Cetinje da obavi jednu formalnost, da se moralno i ljudski oduži svom učitelju i drugom roditelju, da ga isprati na večni počinak, kao što je on njega onog dana ispratio na put nezvesnosti, u avanturu ne bi li mu bilo bolje. Upravo kad je bio tužan i setan dobio je najveće priznanje koje je bila velika satisfakcija za sve neprospavane noći, za mukotran rad.

PJEŠKE NA LOVČEN

Tada se u dvorištu prolomi urlik. Po glasu je prepoznao svog školskog druga iz odeljenja Boža Markova Tomovića, inače inženjera koji je bio zagrebački student, koji je oženivši se SPLICANKOM otišao tamo da živi. Poslije saučeska i obreda nad mrtvim Učom, uđe u prostoriju de je sedio Savo. Toplo i srdačno se pozdraviše i izljubiše, da su svima izgledala kao sirota deca koja su u tom trenutku ostala bez oca. Božo bi uslužen brzo kafom i lozom. Izvadi cigaretu i reče: „Savo, sećaš li se kako nas čero da trčimo na vrh Orlovog krša pa ko pobijedi da mu kocku šećera, a nama se to tada činilo ka da je ta kocka od zlata“. Savo, onako tiho, više za sebe: „Sjećam se“. Božo nastavi: „Bio je opčinjen Simom Milutinovićem Sarajlijom, pa je sve htio da nas vaspitava i podiže pedagoškim metodama Spartanaca, ali mi smo ipak Crnogorci, a možda smo i bolji od tih Spartanaca. Sjećam se kad nam je najavio da ćemo da pješačimo do Lovčena, a da ne smije niko ni slučajno da nosi sa sobom ni hranu ni vodu. I

ZABILI SE MI IZA ONOG KRŠA, A JA IMAM NEKAKVU BRITVICU, PA KIDAM ONAJ SIR I LJEB I KLJUCAMO KA VRAPCI. KAD U JEDNO ZLO DOBA, ON S ONE DRUGE STRANE KRŠA PROVIRUJE

DEBELI BUDO

„A sećaš li se, Bonja, jedino je Budo debeli moga ležati onamo po sata **BEZ FOLIRANJA**, na one ploče.“ Bonja odgovori: „Muči, jado, bili smo komšije. To nije dijete bilo, nego zver. Čulo se preko dvorišta kako ga majka dovija: „Strelca te fištila tamo de sam te prvi put pogledala, **KOLKO MOŽEŠ DA IZJIJEŠ**. Ostavi te slanine i **SKORUPA SESTRI I BRATU**. Na kraju češ i nas da izjiješ. Budo ima na vratu i ledima tri prsta sala, pa je moga da leži na one ploče i sat vremena, no mi se sve žalio. Bonja, ja posle ležanja na ovim pločama toliko ogladnim, da moram da idem odma na Balšića Pazar da kupim štruc ljeba i dok ne dodem kući ja ga izijem cijelog, jer ako majka vidi da sam izio cio, neće mi dati ništa za ručak.“

prije nego što smo krenuli pretresa nas. Kod onoga Jovičevića, u one suknene gaće naša mu se nekakav sir ceklinski i nekakav frumetinov ljeb. Jadni Đoko, jedva se spasio da ga ne izbači iz škole. No, Boško Cuca, nije ga mrzelo, dan ranije pošao pa gore ispod Bjeloša, ispod jednog kamena u kraj puta u

suknenu vrećicu sakrio dva kilograma sira i dve štruce leba. Ipak je Učo bio genije, al nije mogao da prati 35 đaka sa dva oka. I kad smo došli gore na Ivanova korita, Cuca zaostade i pod košulju pozadi donese onu suknenu vrećicu. Nama ispale oči od gladi od onog pješačenja i vazduha, izjeli bismo i popili

onu česmu na Ivanova korita kad bismo mogli. Kad smo videli Cucu da ide, bio nam je veliki ka Lovčen. Kad ga vide učitelj, pita ga - de si bio - on brže-bolje sede da se ona česa sa hranom ne vidi i reče kako je nogu uganuo. Učo mu očinski pride, zavrnu mu čarapu i reče mu: „E, kako lažeš, nikad od tebe ništa neće biti“. E sad muka kako da se ono jede.

SUNČANJE NA PLOČAMA

Krenuli mi, šest-sedam nas iza neke čuke, a Učo sedi na onaj panj i puši, ubrao nekakav štap, mlati s njim i pita: „De ćete vas toliko odjednom“. A Lazo Puco, lagator, bio nam je glavni za komunikacije sa spoljnjim svijetom, odgovori mu ka iz puške: „Učitelju, uhvatio nas proliv od ove ladne vode pa

idemo da svi kolektivno vrisimo nuđu“. Suče Učo brki sa nevericom gleda. Zabili se mi iza onog krša, a ja imam nekakvu britvicu, ponija sa sobom, pa kidam onaj sir i ljeb na nekakve kockice i kljucamo ka vrapci. Kad u jedno zlo doba, on s one druge strane krša proviruje: „Ajde, priznajte mi, okle vi taj sir i ljeb, pa ću vas povest u planinski dom da izijete sve što ima tamo za pare“. Mi mu ispričamo, a on krepa od smijeha. Kad smo došli u planinski dom, mi smoćimo onu pršutu i sir, davimo se od gladi, a on priča kako su isto tako crnogorska momčad koja su pratila Njegoša sakrivala ljeb i sir u gaće bila vatana na odmoru od Sime Milutinovića Sarajlije kako jedu krišom, ali je Simu bilo ispod časti da ih pretresa. Učo reče: „Vi ste još inteligentniji od onih Cr-

nogoraca iz onog vremena“. I dao je cijelom odeljenju petice iz poznavanja prirode i društva.

Savo se kroz Božovu priču vrati u dačke dane, pa reče Božu: „Bonja, svude smo ga mogli preć samo ne kad nas je pred ljevo vodio da ležimo goli u gaće na one ploče iza manastira. Ono se, jado moj, od onog sunca zaždi, pa onaj kamen vreo kao rerna, a kaže učitelj: „Kad je moga Njegoš ležati ovde još po jačem suncu 40 minuta, ležaću ja 20“. Marko Mijović jedini ima ručni sat pa mu mi tobože štopujemo pa mu 20 skratimo na 10, da se čovek ne zapali. Ustane on onako sretan, ono mu sve plikovi po ledima: „Vala sam moga još 10 minuta, a nešto su mi brzo prošli ovih 20“. ■

SIJUTRA: Crnogorsko životno pozorište...

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (16)

ZA PREDSTAVU „GORSKI VIJENAC“, KOJA SE NA POZIV KRALJA ALEKSANDRA IGRALA I U BEOGRADU, GLUMCI SU DOBILI KRUNU IZ CETINJSKOG MANASTIRA KOJU SU NOSILI SVI IZ DINASTIJE PETROVIĆA

Životno pozorište

» **Konverzaciju školskih drugova prekide resak takt autobusog motora koji se tog trenutka ugasio pred kapijom Učove kuće.**

Učo je imao dvije sestre i brata. Starija sestra Ikonija se udala u Lijevu Rijeku za oficira koji je službovao u Cetinju. Mladi brat Radovan se nikada nije ženio i živio je s Učom u kući, kao i najmlada sestra Stane, koja se nikada nije udavala zbog porodične tragedije. Svega nekoliko dana poslije svadbe najstarije sestre, najmladeg im brata Marka poslije jedne svade ubi najbolji drug. Budući da je Marko bio mlad i neoženjen, a kako su nalagali običaji tog vremena, Stane je kao neudata devojka otkinula svoje kike, uvojke kose i bacila ih na Markov sanduk prilikom sahrane.

DOLAZAK GORŠTAKA

Time je ispoštovala običaj da će zbog večne tuge za bratom ostati neudata. Ostala je da živi sa braćom. Umrla je u 70. godini. Po gašenju motora autobusa Bo-

nja i Savo ustadoše da kroz zamagljene prozore od kiše vide ko će izaći iz autobusa. Bonjo je pitao ko je stigao, a neko odgovori Vasojevići. Ikonija kad je čula ko je došao, iako imaše 90 godina, ustade snagom devojke, a Radovan je dohvati za ruku da ne ide. Ona mu reče: „Evo ih moji došli kao što sam očekivala“. Radovan zatečen sestričinom izjavom reče: „Tvoji su ode, a ne ovi tamo na dvorište“. Ona reče: „Nijesi u pravu, moji su oni tamo što izlaze iz autobusa. Ode sam provela 25 godina, a tamo 65. I tako mi je bilo s njima, da se opet rodim i da se opet udajem, udala bih se ponovo tamo“. Iz autobusa izadoše za evropske pojmove neobični ljudi, a za crnogorske obični. Nijedan od tih ljudi nije bio niži od dva metra, gorštačke face su ukazivale da dolaze sa nadmorske visine veće od 1.000 metara. Prigrliše svoju snaju

kao sestru rođenu, znali su koliko je brata voljela.

KOMEDIJAŠI

Noć je s kišom navlačila uobičajenu tminu nad Cetinjem. Gomile sveta su stajale kako na dvorištu tako i na trotoaru. Prostorija planirana za 50, napuni se Vasojevićima i tu se našlo 80 ljudi. Posedaše, a u jednom trenutku Savu su ličili na publiku nestrpljivu da počne predstava. Što je život pokojnika raznovrsniji, to je opseg priče duži i veći. U tom trenutku se pojavise na

vratima Mijo Banović, Doko Leza, Begina, Idžo Stanković. Kad ih vide zet učiteljev Vaso, prozbori Pavlu na uvo: „Što će ovi komedijaši ode, da ne naprave noćas neku sprdnju“. Pavle reče: „E, moj Vaso, sa ovima što sede oko mog oca nikad se niko nije sprdao. Još se taj nije rodio koji je to pokušao pa neće ni ovi“.

PONOSNI UČO

Poče dugo iščekivana priča. Proradi to veliko crnogorsko pozorište; uši se na-

čuljiše a reči počеше da klize kroz prostor. Poče da kazuje Ilija Marnič, Milutinov kolega, učitelj, saborac, veliki junak i čovek pod presijom Milutinovom, zaljubljenik u pozorište. Pa se nekako okrenu put Vukosave i Pavla koji su stajali na vratima: „E, kakav vam je otac čovek bio. Da li će se to ikada više roditi na ovim prostorima?“

Na poziv kralja Aleksandra, u ona nesretna vremena po nas Crnogorce, odemo u Beograd da igramo predstavu „Gorski vijenac“. Kako se vrlo malo para izdajalo za našu garderobu i rekvizite, kao i za samo pozorište, krunu koju je Učo nosio u predstavi dobili smo na pozajmicu iz Cetinjskog manastira. Oni nam nijesu imali šta drugo dat bez pravu krunu Sv. Petra Cetinjskog, koju tokom vladavine nosaše svi Petrovići. Sala je bila puna, a u prvom redu kralj i kraljica. Bili smo raspoloženi za igru, a i publika nas pozdravljala aplauzima na otvorenoj sceni, tako da je doživljaj bio kompletan. Na kraju predstave dobili smo fenetičan aplauz, a kralj

i kraljica su na nogama stajali deset minuta i aplaudirali“.

KRALJ I POZORIŠTE

Svi smo se poklanjali bezbroj puta, samo se Učo sa crnogorskom krunom na glavi nije poklonio nijednom. Svi u publici su čekali da se i on pokloni, pa da aplauz prestane i publika se razide. Posle izvesnog vremena Učo, kakav je samo on znao da bude, razočaran gubitkom crnogorske državnosti i statusom banovine Crne Gore, izade ispred svih nas, uperi pogled u kralja Aleksandra, digne krunu s obje ruke visoko iznad glave i izgovori: „Ova se nikada nikome nije klanjala, pa neće ni vama“. Odjednom je u gledalištu nastao muk, a kralj Aleksandar je ljutito napustio pozorište. Svi glumci su za učešće u toj predstavi dobili para da su mogli da kupe po kuću na Cetinju, jedino je Učo bio kažnjen, prekonen i ponižen, da se 50 dana pješke vraćao na Cetinje. ■

SJUTRA: Priče o junaštvu na Učovom odru...

GOVORI O POKOJNIKU

Riječ uze **LAZAR MIŠKOVIĆ**, prvak među prvcima, Učov ratni drug i saborac svih ovih koji večeras poslednji put sede i prate svog viteza. Kako je noć grabila ka ponoći, u **CRNOGORSKOM ŽIVOTNOM TEATRU** oko mrtvog Milutina Popovića, teme su dobijale sve ozbiljniji tok. **BEZ REŽIJE** i napisanog scenarija, ovaj teatar je funkcionisao savršeno. **SVI SU ČUTALI I PAŽLJIVO SLUŠALI**. Čovek koji je govorio nikada nije bio prekidan, a kada bi završio svoje kazivanje, **dramska pauza** je trajala najmanje 30 sekundi. Svi su željeli **GOVORNIŠTVOM** da **IZRAZE** svoju **ISKRENU LJUBAV** prema pokojniku, da daju doprinos i rasvetle do tačina život odlazećeg.

Objavujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolog gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELJTON

» „IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (17)

Priče o junaštvu na Učovom odru

» Riječ uze proslavljeni crnogorski junak, katunski vitez Marko Bećir.

Uši se načuljiše da se svaka riječ ureže u sećanje, jer je duša viteza otvorena kao istorijska skrinja i čuće se ono što se možda nikada nije čulo i što se nikad više neće čuti. Priču počeo periodu mirnog razvoja Crne Gore koji je trajao do njenog razgraničavanja sa Turskom 1897. godine pa do bombaške afere. Kad je svoje kazivanje završio Marko Bećir, reč uze Veliša Cerović, koji je nadahnuto znao da izgovara kraljeve sudbonosne reči koje je na bojištu deklamovao saborcima. Devedesetogodišnji starac se katapultira iz stolice i stade u stavu mirno. Zatim svi ustadoše da saslušaju stojeći. Duboki bariton Veliše Cerovića zapara prostorijsku. Srca svih prisutnih oko mrtvog Milutina Popovića su tako uzbudeno jako tukla. Harizmatične reči nekome su načerale suze na oči, iako je bar hiljadu puta slušao te iste reči.

Riječ uze proslavljeni crnogorski junak sa Taraboša, Velikog i Malog Brdanjolta, jedna od prvih noga koja je kročila u Skadar, vekovni san svih Crnogoraca, Lazar Zvicer se nakašlja i počeo da priča. Priča je polako klizila svojim tokom ka Skadru, jednom od najvećih ponosa Crnogoraca i riječ uze Božidar Kršikapa, učesnik kompletne opsade grada.

Poslije kazivanja Božidara Kršikape i obavezne dramske pauze, riječ uze Vaso Medenica, koji je bio jedan od kraljevih perjanika,

BESEDE O CRNOGORSKOM JUNAŠTVU, NAROČITO NA SKADRU, PRIČALE SU SE SATIMA KRAJ ODRA, A UČITELJEV SIN MORAO JE DA OTVORI I PROZORE KAKO BI IH ČULI I ONI U DVORIŠTU

BESEDA O CRNOJ GORI

Priča o Crnoj Gori nikad nije imala kraj. Rečitost i govorničvo, razgovetnost i dikcija bili su ravni vladanju sabljom. U trenucima između bitaka Crnogorci su najviše voljeli besede. **PRIČE O JUNAŠTVU** i svome moralu držale su im kičme uspravne, a mozak čist i zdrav. Posedaše svi, a crnogorski životni teatar nastavi svoju predstavu. Riječ uze uglađeni, tako smerni, a u ratu vatreni **JOLE IVANIŠEVIĆ**. E, moja braćo, da znate koga noćas pratimo, bili biste svjesni koliko gubimo. Ne govorimo ovo što mi je Milutin brastvenik i daljnji rođak, no pitam se da li će biti više ikad takvog vremena u kome se radaju ovakvi ljudi.

rodom iz Moračkog kraja, a koji dode još kao mladić na vojne škole u Cetinje i tu ostade do dana današnjeg. Priču o crnogorskom junaštvu nastavi Petar Plamenac, prekaljeni ratnički saborac prethodnih govornika. Kad riječ uze Savo Klikovac, Pavle, učiteljev sin, zamoli očevog velikog prijatelja i saborca da ne započinje jer je povećea grupa svijeta koja

stoji satima zamolila domaćina da se otvore prozori, da bi i oni na dvorištu čuli besedu koja se priča satima. Svi ljudi sa te strane gde se nalaze prozori ustadoše sa klupa i prozori se širom otvoriše. I da je bilo hladnije, niko nije pomislio da ode kad je beseda takva.

Mašan Kusovac je nastavi priču o crnogorskom junaštvu. Kad je posljednje

riječi izustio, Pavle, sin učiteljev, zamoli da se napravi mala pauza u govorenju dok momci ne iznesu kafu, rakiju, sir, pršut, da se prisutni osveže, što je i bio običaj ovih dvorenja i noćnih sednika. Ali, pošto je tema bila preozbiljna, a svaki Crnogorac ju je volio po najmanje 100 puta čuti, iz poštovanja prema nastradalima na obroncima Skadra, kafa nije s ostalim posluženjem ni iznošena.

Na dvorištu su počeli među sobom govoriti vrlo tiho, kao i u prostoriji oko mrtvog Uče. Tamo de se dvori oko pokojnika nikada se ne puši pa su neki strasni pušači izašli da zapale cigaretu. Savo Radović, iako fizički i psihički premoren, izuzetno duhovno osvežen pričom koju je noćas čuo, poslije prvih srkova kafe

vratila se u svakodnevicu i reče sam sebi: kakvi su ovo ljudi? De noćas ne dovedoh ženu i decu da čuju ovo, da se osvijeste kakvih nam predaka teče krv kroz vene i da li smo mi dostojni da ih u bilo čemu reprezentujemo. Da li se stvarno taj Beograd u kome ja živim toliko utopio u prestižu da je zaboravio na kapitalne vrednosti. Da li je stvarno sveo život na banalnost da se nabavi šuškvavac, da se ode do Trsta, da se ima švalerka, da se kupi televizor. Kao glumac, profesionalac, bio je sokiran da ti ljudi, ratnici, u miru obični građani, naravi poput jagnjadi, znaju toliko informacija napamet od reči do reči. U stvari, i do te večeri je znao da svaki Crnogorac, čim nauči slova mora da nauči ceo "Gorski vijenac", da s njim živi i da

se njegovim stihovima na usnama umire. Svestan je bio da je bio mnogo mlad, da te ljude u suštini nije ni poznavao, iako je svaki dan prolazio pored njih. Sada kao zreo čovek koji je probao i zlo i dobro, mogao je vrlo dobro da shvati značaj i snagu priče koja se u njegovu memoriju uklesala sa željom da nikada ne izbledi. Grudi su mu bile ispunjene toplinom, osećao se kao soko među sokolovima jer je primljen u častno gnezdo, a budući da je rano ostao bez roditelja, ovakve priče nije imao ko da mu priča.

Predviđena pauza za osveženje je tako sporo tekla, da je maltene hteo da ustane, što mu nije padalo na pamet, i da kaže: „Ostavite ljudi osveženja, dajte priču.“ ■ **SJUTRA: Borba mladog Milutina...**

Objavljujemo najzanimljivije djelove iz romana o Cetinju „Izvržilo se...“ Dejana Miloševića Tarskog. Na veoma interesantan način autor pripovijeda o crnogorskom mentalitetu i istoriji. Kako sam pisac kaže: „Ovo nije nekrolg gradu koga više nema, ovo je dug ljudima iz mog djetinjstva, priča o danima sreće, materijalne nemaštine, ali ljudskog bogatstva, priča iz srca, a ne glave, o gorostasima pored kojih sam rastao, učio da kažem sloboda i da hodam uspravno...“

FELTON

„IZVRAŽILO SE...“ DEJANA MILOŠEVIĆA TARSKOG (18)

Boj mladog Milutina

» Nepravda je šćela i božja volja da ja pratim moga Milutina, a bilo bi normalnije da on mene prati jer sam ja četiri godine stariji od njega, reće Jole Ivanišević.

Što smo mi sve preturili preko naše glave, što ni sam Bog ne zna. Kakav je bio Učo i što je sve napravio i koliko su njegova djela, većinom svi to znate. Nešto je muško puklo u njemu kad je imao 15,5 godina. Sjećam se ka danas, ponasaše čudno kršćeci ruke i prste dok su mu se otac i stričevi spremali za jednu od bezbroj bitaka. Pokojni Niko i braća mu to tako radiše opušteno kao da idu na pazar u Rijeku Crnojevića, a ne na pogibiju. Lijep sunčan dan, a ja gledam Milutina dok se oni pakuju, kako zabija ruke u lice, hteo bi da zaplače, a ne može. Ne razumijem u čemu je stvar, a sramota me da pitam. Kad se spakova, Niko sede na vojnički sanduk, savi jedan cigar duvana, izvadi furmine iz džepa pantalone, pa zaždi onu cigaru. Nekako kroz prvi dim me priupita: „Što je, Jole, što se ne pakuješ no stojiš ode već uru ko direk“. Ja mu odgovorih: „Svi smo se spakovali, no sam doša da se pozdravim sa mojim drugom Milutinom“. Te riječi aktiviraše Milutina da ka poskoko skoči na koljena pred oca koji je sjedio na sanduku i pušio.

HOĆE U BOJ

Milutin zakucka iz dna duše sa sklopljenim rukama u vidu molbe i reče: „Pušti me da idem sa vama, e ću izludet. Viši sam i jaći od onih od 18 godina što mogu da idu da se

bore, no mi ti ne daš“. Niko gledajući ga začuđeno, očinski toplo, progovori: „Reka sam ti da ne dolazi u obzir, jer još si dijete, a biće prilika da osetiš miris te nesreće, krvi i pogibi- je i oštine turskog handžara. No, znaš što valja činiti. Moraš ostat sa majkom, bratom i se- strama i svaki dan da izvođiš krave i brave na ispašu, da kad dode roka kosiš, da frumentin požanješ kad bude roka. A mi, ako se ne vratimo, ostavio sam ti onu pušku iznad vrata. E onda te nema ko zaustavljat, idi pa se sveti. A sada, u kuću, i uzmi knjigu i uči, da znam zašta te školujem“. Nije mogao izdržat, nije oca poslušao. Sa- čekao je da ode Donjokrajaska brigada pa je pošao za Bajica- ma pješke, bez opreme i na- oružanja. Bio sam šokiran kad smo se sreli u Crmnici. Bilo mu je nepri- jatno što sam ga sre- o jer se plašio da ga ne prošpi- jam kod oca. Molio me: „Nemoj me prošpijati, e bi me Niko ubio, jer sam pogazio njegovu riječ“. Tu se vide- smo, ja ka običan vojnik, a on ka civil. I eto ti, desilo se čudo, čudo nad čudima, u bici kod Loarze Milutin Nika Popovića posiječe turskog oficira. No što ga posiječe, no mu i konja uze. Po prastarom običaju crnogorskom, zbači prnje sa sebe. I one aljine, pa se obuče u tursko od svile i kadife, a vezeno zlatom, a na grudi mu poveća rupa i mrlje od Turčinove krvi. Uze konja,

pa ga ne jahaše, no za uzde ga vodaše.

Kralj Nikola naredio smotru da vidi ko mu ode, a ko mu preteče. Postrojše se voj- ske, a moj Milutin nemaše de da stane jer nije imao ratni raspored. Pa kad vide da je svude suvišan, s onijem ko- njem krenu pravo na začelje Donjokrajске čete. Kad ga otac vide u tursko sa onijem konjem, umalo ga kap ne ubi. Pa prozbori kroz zube i dlake od brkova: „Vala ćeš mi platit kad se smotra završi“.

MEDALJA OBILIĆA

Ukipismo se svi ka svijete jer naide kralj. Knjaz, car od junaka, a suzan u duši ka devojka kada vide na kraj čete dečaka sa konjem u tur- sko, koliko je bio uzbuđen ne otpozdravi komandiru i četi, no krenu ka Milutinu i onako mu šeretiski reče: „Oli mi dat toga konja, junače“. Milutin ne bi bio Milutin, a da mu ne odgovori: „Tamo de sam ja bio dosta ih je bilo“. Kad ovo čuh, ka da me strelica fišti u čelo. Kažem, katastrofa. Tajac. Knjaz je sve vreme bio s nama i sjeka Turke ka palice, a tako mu reč. Prvi odreagova Miluti- nov otac Niko. Istupi iz kolone i diže pušku da ubije sina zbog uvrede koju uputi Gospodaru. Ali, Gospodar ne bi bio taj koji jeste da nije brže mislio od svijui nas. Iz zadovoljnog lica Gospodara prolomi se krik: „Odložti oružje, pušku k nozi i nazad u četu“. Bili smo svi ko hipnotisani. Nijesmo znali poslije takve kasapnice što se ovo zbiva s nama. Knjaz pride Milutinu, sa svojih grudi skide Obilića medalju i zakači je na džamadan novog heroja. Tako moj drug, mladi od mene četiri godine, a ja tad imah 20 posta prvi Donjokrajac koji se okiti tim priznanjem. ■

SJUTRA NOVI FELTON: Božidar Tadić "Smrječno selo u Pivi"...

STIŽE ZORA

U prostoriji zavlada muk. Jole ustade vrlo hromo i sporo, te mu pomogaše Vukosava i Pavle da izade u dvorište da ispuši cigar ne bi li došao sebi. Zora je kucala na vrata Cetinjske kotline. Iz daljine su se prvi petti oglašili, najbolji znak da će noć ustupiti mesto svitanju.

KNJAZ NIKOLA PRIDE MILUTINU, SA GRUDI SKIDE OBILIĆA MEDALJU I ZAKAČI MU JE NA DŽAMADAN. TAKO MILUTIN POSTA PRVI DONJOKRAJAC KOJI SE OKITI TIM PRIZNANJEM